

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
LITUANISTIKOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ IR LYGINAMOSIOS LITERATŪROS KATEDRA

Eglė Patiejūnienė

KRISTUPO RADVILOS PERKŪNO ŽYGIS Į MASKVĄ IR TRYS JO LITERATŪRINIAI ATSPINDŽIAI

Mokomoji priemonė

Vilnius, 2015

Leidiny s apsarstytas Lietuvos edukologijos universiteto Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedros posėdyje 2015 m. balandžio 28 d. (protokolo Nr. 12), Lituanistikos fakulteto tarybos posėdyje 2015 m. balandžio 30 d. (protokolo Nr. 11) ir rekomenduotas spaudai.

Recenzavo

dr. Mintautas Čiurinskas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

dr. Ona Daukšienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

© Eglė Patiejūnienė, 2015

© Lietuvos edukologijos universiteto

leidykla, 2015

ISBN 978-9955-20-992-8

TURINYS

Pratarmė.....	4
1. Livonijos karas ir renesansinė LDK literatūra.....	6
2. Venclovo Agripas sumanymas ir jo įgyvendintojai	9
3. Elijo Pilgrimovijaus, Pranciškaus Gradausko, Andriejaus Rimšos kūriniai apie Kristupo Radvilos Perkūno žygį į Maskvą ir šiuolaikinės jų publikacijos	13
4. Pastabos žanrų klausimu.....	16
5. „Istoriografinės misijos“ suvokimas	21
6. Tekstai analizei	23
6.1. Literatūrinis Kristupo Radvilos Perkūno portretas.....	23
6.2. Priešo charakteristika: Ivanas IV Rūstusis	31
6.3. Vytauto Didžiojo atminimas.....	34
6.4. Karyba, karo žygiai ir nuotyčiai	35
6.5. Karo rūstybė.....	39
6.6. Žiaurus karo grožis.....	43
6.7. Maskvos Kunigaikštystės kraštovaizdžiai (hodeporiko elementai)	45
6.8. Lietuviškasis patriotizmas, didžiavimasis karine galia.....	47
I PRIEDAS	
Istorinės žinios apie Kristupo Radvilos Perkūno 1581 m. žygį į Maskvos žemes	52
II PRIEDAS	
Jono Radvano „Radviliados“ ištrauka apie Tarvastos pilies šturmą.....	53
(tekstas palyginimui)	53
Šaltiniai.....	56
Literatūra	57

PRATARMĖ

Po to, kai į Lietuvos mokyklų programas buvo įtraukti ir garbingas vietas greta Martyno Mažvydo, Mikalojaus Daukšos, Kristijono Donelaičio užėmė tokie senųjų amžių autoriai, kaip poetai lotynistai Jonas Radvanas ir Motiejus Kazimieras Sarbievijus, pamažu ėmė keistis plačiosios visuomenės požiūris į lietuvių literatūrą apskritai. Ji nebėra tradiciškai siejama vien su religine lietuviškąja raštija (pradiniam raidos etape) ir žemdirbiška, kaimo tematika (kalbant apie tarpsnį nuo Kristijono Donelaičio iki Žemaitės imtinai). Tačiau dabar iš mokyklos neretai išsinešamas įspūdis, kad Radvanas ir Sarbievijus – tarsi du medžiai milžinai, stūksantys plynuose tyruose: be priešistorės, be konteksto, be „pomiškio“. Žinoma, toks įspūdis nėra teisingas, ir lituanistikos studijos aukštojoje mokykloje turi jį esmingai pakeisti.

Ši mokomoji priemonė parašyta, siekiant nauja medžiaga praturtinti Radvano „Radviliados“ kontekstą, taip pat pateikti studentams lituanistams papildomų žinių apie labai įdomų senosios mūsų literatūros laikotarpį – paskutiniuosius XVI a. dešimtmečius. Tai buvo laikai, kai kultūros ir literatūros raidą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje smarkiai veikė ideologinė įtampa tarp silpstančios protestantų ir stiprėjančios katalikų stovyklos, kurias tačiau vienijo pasididžiavimas dėl lietuviams pergalingai pasibaigusio Livonijos karo (1558–1583). Tuo laikotarpiu regime ir spartų bendrojo kultūros lygio augimą: pradeda visu pajėgumu veikti ir vis daugiau studentų sutraukia Vilniaus universitetas (įsteigtas 1579), daugėja ir užsienyje aukštąjį išsilavinimą įgijusių žmonių. Be to, LDK didikams tampa garbės ir prestižo reikalu savo dvariškių tarpe turėti gabių poetų, kurie galėtų savųjų globėjų vardus įrašyti į istoriją, įamžindami juos jei ne epiniuose, didelės meninės vertės veikaluose (kaip „Radviliada“), tai bent proginio panegirinio pobūdžio kūriniuose.

Taip pat atmintina, kad po Liublino unijos sudarymo (1569) nemažai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patriotų nenorėjo susitaikyti net ir su daliniu suvereniteto praradimu. Tuo neretai aiškinamas ano meto visuomenėje ypač stiprus istorijos veikalų poreikis, kurį bent iš dalies patenkino 1582 m. pasirodžiusi Motiejaus Strijkovskio lenkų kalba parašyta *Niekad anksčiau šviesos neregėjusi Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios [...] Kronika*. Kaip pažymi Darius Kuolys, „anuo laiku lietuvių šviesuomenės jau spėta patirti, jog tarp sąmoningam gyvenimui išbudusių Europos tautų Lietuva galėsianti išlikti laisva ir nepriklausoma, tik grumdamasi dėl gyvybinės erdvės humanizmo įduotais ginklais – kultūros darbais. Savarankį tautos likimą pagrindžiantis istorinis raštas suvoktas kaip būtinas ramstis negandų ištiktai Lietuvos valstybei.“¹ Įvairiausių žanrų to meto Lietuvos literatūroje labai ženklus istorizmas, autorių pastangos ne vien kelti iš užmaršties didingus protėvių žygius, bet ir fiksuoti visai nesenos praeities įvykius, taip tarsi palengvinant darbą būsimiems istorikams.

1 Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: (renesansas ir barokas)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 19.

Šiame darbe apžvelgiami trys skirtingo pobūdžio XVI a. pabaigos LDK rašytojų kūriniai, siejami bendros temos ir bendro siekio – įamžinti jaunosios kartos karvedžio, iškilaus įtakingiausios Radvilų giminės atstovo Kristupo Radvilos, vėliau praminto Perkūnu, karinį išpuolį į Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes 1581 m., visuotinai laikomą neeiliniu Livonijos karo įvykiu. Dauguma čia pateikiamų kūrinių ištraukų iki šiol niekur nėra publikuotos lietuviškai, todėl turėtų praversti visiems, kas nori susidaryti išsamesnį Lietuvos vėlyvojo Renesanso literatūros vaizdą, ypač – rašantiesiems kursinius, bakalaurinius ar magistro darbus iš šio laikotarpio literatūros. Citatos, jei tekste ar išnašoje nenurodyta kitaip, yra išverstos darbo autorės.

Priemonėje sąmoningai aplenkiamas nagrinėjamųjų kūrinių intertekstualumo klausimas. Jis labai įdomus, kūriniai teikia gausybę medžiagos tyrinėjimui šiuo aspektu, tačiau tam reiktų jau kitokių metodinių prieigų ir nemenko auditorijos pasirengimo.

1. LIVONIJOS KARAS IR RENESANSINĖ LDK LITERATŪRA

Seniai pastebėta, kad Lietuvos Renesanso literatūros dominantė – vienokio ar kitokio pobūdžio bei žanro istorinės tematikos kūriniai. Šis ypatumas aiškinamas ir visai tuometei Vakarų kultūrai būdingais „sąmonės pokyčiais“², ir bendroje Lenkijos bei Lietuvos kultūrinėje erdvėje vyraavusiomis tendencijomis³. Fenomenali XVI a. pabaigoje pasipylusių istorinio ir drauge proginio panegirinio turinio poemų bei poemėlių, apdainuojančių ką tik „saviškių“ pergale pasibaigusio Livonijos karo (1558–1583) įvykius, gausa kai kurių tyrinėtojų vertinama kaip savotiškas „poetų konkursas“⁴, įkvėptas visuomenę apėmusio patriotinio dvasios pakilimo ir drauge skatintas mecenatų, visų pirma Radvilų, dosnumo⁵.

Kalbant apie Radvilas, visų pirma turimi galvoje Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515⁶–1584) ir jo sūnus Kristupas Radvila (1547/1548–1603), kurie abu Livonijos kare pasižymėjo kaip iškilūs karvedžiai. Lietuvos didysis etmonas, didysis kancleris, Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Rudasis po mirties buvo apdainuotas didžiausiame LDK sukurtame herojiniame epe – Jono Radvano keturių dalių lotyniškoje poemoje „Radviliada“ (1592). Šis kūrinys gana gerai pažįstamas skaitančiajai visuomenės daliai: Sigito Narbuto meistriškai atliktas „Radviliados“ vertimas į lietuvių kalbą susilaukė jau dviejų publikacijų⁷. Narbutas yra nemažai rašęs ir apie patį kūrinį, ir apie Radvaną, ir apie pagrindinį poemos herojų bei jo laikus⁸.

Kristupo Radvilos vaidmuo Livonijos karo įvykiuose dėl jauno amžiaus buvo mažesnis, tačiau jo paties gyvenime paliko itin ryškų įspaudą. Iš tiesų galima sakyti, kad tas karas smarkiai paveikė besiformuojančią jaunojo kunigaikščio asmenybę. Dar berniukas būdamas,

2 Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė...*, p. 7.

3 Teresa Michałowska, „Epika“, in: *Słownik literatury staropolskiej: średniowiecze–renesans–barok*, pod redakcją T. Michałowskiej, wydanie 2 poprawione i uzupełnione, Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1998, p. 208.

4 [Bartłomiej Czarski], „Wprowadzenie do lektury“, in: Franciszek Gradowski, *Hodoeporicon Moschicum = Wyprawa moskiewska*, wyd. B. Czarski, przełożyli B. Czarski i Ariadna Masłowska-Nowak, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2011, p. 19.

5 Jerzy Ziomek, *Literatura Odrodzenia*, Warszawa: PWN, 1989, p. 227–228.

6 Šaltiniuose neretai nurodoma kita M. Radvilos Rudojo gimimo data – 1512 m. – yra klaidinga. Plačiau žr. Raimonda Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2002, p. 27–28.

7 Jonas Radvanas, *Radviliada*, parengė, iš lotynų k. vertė S. Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997; Jonas Radvanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė, iš lotynų k. vertė S. Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

8 Sigitas Narbutas, „Lietuvos didybės dainius“, in: Jonas Radvanas, *Radviliada*, parengė, iš lotynų k. vertė S. Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997; *idem*, *Lietuvos Renesanso literatūra*, (ser. *Lietuvių literatūros istorijos sąsiuviniai*), Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 46–61; *idem*, *Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje“*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; *idem*, „Radvanas anuo metu ir dabar“, in: Jonas Radvanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė, iš lotynų k. vertė S. Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009; *idem*, „Jonas Radvanas“, in: *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė S. Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

Kristupas lydėjo savo tėvą į žygį, kurį vainikavo garsioji pergalė Ulos mūšyje⁹. Sulaukęs vos dvidešimt penkerių, 1572 m. gegužę Kristupas Radvila buvo paskirtas LDK lauko etmonu. Tais metais jo vaidmuo „apsiribojo vien priešo veiksmų šiaurystiniame Lietuvos pasienyje stebėjimu, tačiau jau Lenkijos [tiksliau, Abiejų Tautų Respublikos] karas su Maskva 1577–1582 m. leido visiškai atsiskleisti neabejotiniems Kristupo strateginiams talentams: per penkerių metų laikotarpį jis laimėjo daug mūšių bei susirėmimų.“¹⁰

Be abejo, labiausiai jaunesnįjį Radvilos Rudojo sūnų¹¹ išgarsino drąsus karinis išpuolis į Maskvos valstybės gilumą, trukęs nuo 1581 m. liepos 19 d. iki spalio 22 d. Vadovaudamas raitelių daliniais, suvienijęs pajėgas su Smolensko vaivada Filonu Kmita (apie 1530–1587), LDK lauko etmonas tada nusiaubė Maskvos žemes iki pat Volgos, ugnimi ir kalaviju sunaikino Urdomą, Senąją Rusą ir privertė iš Staricos paskubomis sprukti patį Ivaną IV Rūstųjį (detalesnį žygio aprašymą žr. I priede). Kaip tik dėl šio veržlaus ir pergalingo žygio vėlesnių laikų (XVIII šimtmečio) autoriai Kristupą Radvilą praminė Perkūnu¹². Lotyniškai toji pravarde buvo rašoma *belli fulmen*, tiksliai išvertus tai reikštų „karo žaibas“, – lygiai tokiu pat epitetu žinomoje poemoje apie Žalgirio mūšį yra apibūdintas Vytautas Didysis¹³.

Livonijos karo įvykius vienokia ar kitokia forma savo kūriniuose įamžino nemažas pulkelis to meto literatų. Tarp jų buvo ir lenkų Renesanso literatūros šviesulys Janas Kochanovskis (1530–1584), ir keli mums gana egzotiški poetai, kaip antai Danielius Hermanas Prūsas (Daniel Hermann Borusser)¹⁴, silezietis Samuelis Volfas (Wolff)¹⁵ ar Vilniaus seniūno Grigo Chodkevičiaus vaikų auklėtojas Jonas Milijus iš Libenrodės¹⁶. Iš lietuvių (tuometine, t. y. pilietine, o ne etnine prasme) šiame kontekste paprastai minimi Pranciškus Gradauskas, Elisas Pilgrimovijus (Piligrimas, Pielgžimovskis), Andrius Rimša, Bazilijus Hiacintas Vilnietis ir, žinoma, Jonas Radvanas¹⁷, taip pat jų talkininkai Jonas Abramavičius, Andriejus Volanas, Jonas Kazokas Lietuvis ir dar keletas kitų¹⁸.

9 Plačiau žr.: Sigitas Narbutas, „Lietuvos didybės dainius“, p. xxvii–xxx; *idem*, „Radvanas anuo metu ir dabar“, p. 346–348.

10 Bartosz Awianowicz, „Wstęp“, in: Eliazs Pielgrzymowski, *Apostrofa panegiryczna*, opracował i przełożył B. Awianowicz, (ser. *Biblioteka dawnej literatury popularnej i okolicznościowej*, t. 10), Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2012, p. 5.

11 Vyresnysis M. Radvilos Rudojo sūnus Mikalojus (1546–1589), drauge su tėvu ir broliu kovėsi Ulos mūšyje (1564), 1580 m. gavo Naugarduko vaivados postą, dalyvavo Stepono Batoro vadovaujamoje baigiamojoje Livonijos karo kampanijoje: kautynėse dėl Didžiųjų (Velikije) Lukų tvirtovės 1580 09 01–05 ir Pskovo apgultyje 1581 09 08 – 1582 02 06. Tačiau galiausiai – kitaip, negu brolis Kristupas, – nei žymiu karvedžiu, nei reikšmingu valstybės veikėju jis netapo. Buvo silpnos sveikatos, labiau rūpinosi ne viešaisiais, o šeimos reikalais. Smulkiau žr.: Deimantas Karvelis, Raimonda Ragauskienė, *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 83–85.

12 Bartosz Awianowicz, „Wstęp“, p. 6.

13 Žr. Jonas Vislicietis, *Prūsų karas*, parengė ir išvertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 1997, p. 50 (II, 131 eil.).

14 Žr. Žanna Nekraševič-Karotkaja, „Latin Epic Poetry and its Evolution as a Factor of Cultural Identity in Central and Eastern Europe in the Sixteenth and Seventeenth Centuries“, in: *Latinitas in the Polish Crown and the Grand Duchy of Lithuania. Its Impact on the Development of Identities*, ed. by Giovanna Siedina, Firenze: Firenze University Press, 2014, p. 25.

15 Žr. [Bartłomiej Czarski], „Wprowadzenie do lektury“, in: Franciszek Gradowski, *Hodoeporicon Moschicum = Wyprawa moskiewska*, wyd. B. Czarski, przełożyli B. Czarski i Ariadna Masłowska-Nowak, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2011, p. 9.

16 Žr. Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 77–80.

17 Žr. Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 64–77 ir 80–81; Sigitas Narbutas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, p. 32–35 ir 40–61; Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 534–536, ir kt.

18 Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje...*, p. 536.

Pažymėtina, kad visi suminėtieji lietuviai priklausė Lietuvos protestantų stovyklai ir visi daugiau ar mažiau glaudžiais ryšiais buvo susiję su protestantiškosios – Biržų ir Dubingių – Radvilų giminės atšakos dvaru. Kaip žinoma, Mikalojus Radvila Rudasis buvo vienintelis iš LDK didikų, taip ir nepasirašęs Liublino unijos akto. Tad visai natūralu, jog kaip tik jam ir jo sūnui globojant bei remiant buvo sukurta didžioji dalis to laikotarpio istorinės lietuvių literatūros, kuri „radosi kaip valinga pastanga pergalėti Lietuvą užklupusią nelemtį: paremti irs-tančią tautos dabartį idealybės nutvieksta praeitimi, nukreipti ją savarankion ir prasmingon ateitin“¹⁹. Tačiau palyginti nesenas Ingės Lukšaitės mokslinis atradimas leidžia šį „kūrybinį lietuvių proveržį“ traktuoti ne kaip stichišką reiškinių, sukeltą patriotizmo antplūdžio, bet kaip pastangas įgyvendinti sąmoningai inicijuotą kultūrinės veiklos programą.

19 Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė...*, p. 8.

2. VENCLOVO AGRIPOS SUMANYMAS IR JO ĮGYVENDINTOJAI

Pastaruoju metu jau turbūt nedaug kam bekyla abejonių, kad garsiojo XVI a. vid. Lietuvoje sukurto traktato „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“ autorius, pasirašęs Mykolu Lietuviu, iš tiesų buvo „didžiojo kunigaikščio kanceliarijos sekretorius lotyniškosios korespondencijos reikalams Maišiagalos bajoras, dokumentuose vadinamas *Wacław, Wenclaw, Venceslaus Mikołaeuicz*, kuris mūsų rašto kalba turėjo vadintis *Vaclovas Mykola* ar *Mikalonis*“²⁰, dabartinėje mokslinėje literatūroje dažnai įvardijamas ir Venclovu Mikalojaičiu. Tačiau net jei (hipotetiškai) paaiškėtų, kad „Papročius“ parašė kažkoks kitas asmuo, anam kukliam kanceliarijos sekretoriui lietuvių kultūra vis tiek turėtų būti dėkinga vien už tai, kad jis išauklėjo tikrai neeilinį sūnų ir tapo ištisos XVI a. Lietuvos inteligentų dinastijos pradininku.

Mat Vaclovo, ar Venclovo, Mikal(i)onio sūnus buvo žymus XVI a. antrosios pusės Lietuvos valstybės veikėjas, nuoseklus liuteronas, Mikalojaus Radvilos Juodojo globotinis, diplomatas, išskirtinis Livonijos reikalų žinovas, karališkasis sekretorius, talkinęs net trims valdovams – Žygimantui Augustui, Steponui Batorui ir Zigmantui III Vazai, – Venclovas Agripa (apie 1525–1597)²¹. Šis iškilius asmuo gana gerai žinomas ir kaip literatas²², be kita ko, dar jaunystėje parašęs labai įdomų, lietuviškuoju pilietiniu patriotizmu alsuojantį kūrinį „Laidotuvių kalba apie Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščio Jono Radvilos gyvenimą ir mirtį“²³.

Nors buvo vedęs dukart, savų vaikų Venclovas Agripa nesusilaukė. Tačiau jis kaip savus užaugino ir išauklėjo pirmosios žmonos Magdalenos vaikus iš ankstesnės jos santuokos – sūnų Eliją ir dukterį Esterą. XVI a. paskutiniaisiais dešimtmečiais Elijas publikavo visą pluoštą kūrinių, parašytų lotynų ir lenkų kalbomis, o per podukrą Esterą Agripa susigiminiavo su kitu įdomiu poetu lotynistu, irgi LDK patriotu, Pranciškumi Gradausku.

Tačiau minėtasis Ingės Lukšaitės atradimas atskleidžia, kad literatūrinį šios iškilios šviesuolių giminės (ypač jaunesniosios kartos atstovų) produktyvumą galima ir reikia aiškinti ne vien sielų giminyste, pasaulėžiūros bendrumu, prolietuviškomis patriotinėmis nuostatomis ir artumu protestantiškajam Radvilų dvarui. Lukšaitė, žymi Reformacijos istorijos Lietuvoje tyrinėtoja, Lenkijos mokslų akademijos Gdansko bibliotekos saugykloje aptiko Venclovo

20 Marcelinas Ročka, *Mykolas Lietuvis*: [Monografija], specialusis redaktorius Sigitas Narbutas, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 40.

21 Naujausią Venclovo Agripas biografijos apžvalgą žr. Darius Antanavičius, „„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 4, sudarė Artūras Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 148–150.

22 Plačiau žr. Marcelinas Ročka, „Vaclovas Jonas Agripa – kultūros veikėjas ir literatas“, in: Marcelinas Ročka, *Rinktiniai raštai*, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 11), sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

23 Plačiau žr. Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 110–111.

Agripas laišką Mikalojui Radvilai Rudajam, rašytą Krokuvoje 1578 m. lapkričio 9 d. Svarbiausios to laiško dalies perrašą ir jos vertimą į lietuvių kalbą mokslininkė publikavo savo 1999 m. išėjusioje monografijoje²⁴. Šis vertimas buvo perspausdintas palyginti visai nesena-me leidinyje²⁵, todėl čia jį pateikiame sutrumpintą ir su nežymiais redakciniais pakeitimais:

[...] dabar yra daug medžiagos [...] apie [...] šlovingus [Livonijos karo] mūšius, kuriems vadovavote Jūsų Kunigaikštiškoji Malonybė. O be to, ir tai, kas vyko Jūsų šviesios atminties tėvo laikais, [reikėtų] atnaujinti ir aprašyti, ir amžinam atminimui į spaudą atiduoti. [...] Jūsų Kunigaikštiškoji Malonybė [...] turite tam tinkamų žmonių, kaip ponas Vilniaus vaitas [Augustinas Rotundas] arba ponas [Andriejus] Volanas, kurie galėtų lotyniškai parašyti ir kuriuos turėdamas šalia savęs Jūsų Kunigaikštiškoji Malonybė lengvai galėtumėte papildyti tai, kas nebuvo kronikose parašyta, nes ne Lietuva rašė²⁶. [Reikia], kad vis dėlto žmonės žinotų, jog Lietuva, kol nebuvo ponų lenkų suplėšyta, gebėjo Maskvai priešintis [...].

Agripas idėja aiški: jis teigia, kad Radvilų rato literatai turėtų programiškai imtis rašyti kūrinius apie nesenus, amžininkų atmintyje dar nespėjusius išblėsti karo žygius, kuriems vadovavo tie patys Radvilos – atkaklūs LDK politinio savarankiškumo šalininkai. Tokie kūriniai, Agripas įsitikinimu, padėtų telkti patriotiškai nusiteikusių lietuvių visuomenės dalį, „sukeltų tėvynainių norą „iš Maskvos nelaisvės ir mūsų pusbrolių [t. y. iš lenkų] priespaudos išsilaisvinti“²⁷. Kaip pažymi Lukšaitė, Mikalojui Radvilai Rudajam bei jo sūnui Kristupui Radvilai Perkūnui „pitarus ir materialiai prisidėjus, V. Agripas sumanymas netrukus buvo pradėtas vykdyti“²⁸.

Tarp to plano įgyvendintojų pirmiausia minėtinas Venclovo Agripas posūnis Elisas (?–1605). Niekam nežinomo Enocho Olfirovičiaus sūnus²⁹, pagal anuometinę humanistinę madą priėmęs susikurtą pavardę Pilgrimovijus (lot. *Helias Pilgrimovius*, lenk. *Eliasz Pielgrzymowski*), kaip ir jo patėvis, buvo liuteronas, studijavo Karaliaučiaus universitete. Apie 1583 m., „matyt, ne be patėvio įtakos ir užtarimo, tapo karališkuoju sekretoriumi. 1585 m. dar minimas kaip Stepono Batoro lietuviško dvaro dvarionis (*aulicus Lituanus*)“³⁰. Valdant Batorui, Elisas, kaip LDK kariuomenės raitelių būrio vadas, kovėsi mūšiuose dėl Livonijos, o 1581 m. Pskovo kampanijos metu dalyvavo garsiajame Radvilos Perkūno žygyje į Maskvos Kunigaikštystės gilumą³¹. 1586 metais Pilgrimovijus tapo LDK raštininku, „atliko keletą su Livonijos administravimu susijusių Zigmanto III pavedimų“³², buvo, kaip ir patėvis, tikrai geras Livonijos reikalų žinovas.

24 Žr. Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje...*, p. 537–539.

25 Žr. Sigitas Narbutas, „Radvanas anuo metu ir dabar“, p. 353.

26 Metoniminis pasakymas „ne Lietuva rašė“ skamba poetiškai, tačiau iš tiesų čia susiduriame su senosios lenkų kalbos vartosenos ypatumu: daugelyje kontekstų žodžiai „Lietuva“ (*Litwa*) ir „Maskva“ (*Moskwa*) buvo vartojami ne kaip valstybių pavadinimai, bet kaip kuopiniai daiktavardžiai, kuriuos į dabartinę lietuvių kalbą tiksliau būtų versti kaip „lietuviai“ ir „maskvėnai“.

27 Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje...*, p. 569.

28 *Ibid.*

29 Darius Antanavičius, „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 3, sudarė D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 125.

30 *Ibid.*

31 Bartosz Awianowicz, „Wstęp“, p. 7. Pranciškaus Gradausko ir Andriejaus Rimšos poemose, kurias netrukus pristatysime, pasakojama, jog kaip tik Pilgrimovijų su ginkluota palyda Radvila Perkūnas siuntė nuo Volgos pakrančių į Stepono Batoro stovyklą prie Pskovo, kad praneštų naujienas ir perduotų valdovui dovanojamus belaisvius bei daug informacijos turintį perbėgėlį – Ivano IV-ojo patalininką Danielį (Danilą, Danijilą) Murzą.

32 Darius Antanavičius, „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 3, p. 125.

Pasižymėjo jis ir kaip literatas: savo vardu 1583–1585 m. paskelbė keturias lotyniškas knygeles³³, vėliau nemažos apimties eiliuotą lenkišką veikalą „Teisingas Lietuvos bajoro dialogas apie Livonijos karą [...]“ (Vilnius, Jokūbo Morkūno spaustuvė, 1594). Pilgrimovijaus plunksnai priskiriamas dar vienas labai savitas kūrinys, anonimiškai išleistas Vilniuje 1597 m., – „Tėvynės mylėtojas Lietuvos senatui ir tautai“³⁴. Tai lotyniška poemėlė, sukomponuota kaip pokalbis tarp personifikuotos „motulės Lietuvos“ ir jos „vaikų“ – esamų ir atplėštų LDK žemių bei miestų (Voluinės, Kijevo vaivadijos, Smolensko, Polocko, Pskovo ir kt.)³⁵.

Venclovo Agripas podukra Estera ištekęjo už Žemaitijos bajoro Pranciškaus Gradausko (lot. *Franciscus Gradovius*, lenk. *Franciszek Gradowski*, apie 1545 – po 1599). Gradausko protėviai buvo atsikėlėliai iš Mažosios Lenkijos, Lietuvoje (netoli Kauno) apsigyvenę XVI a. pradžioje. Šimtmečio viduryje, apie 1550-uosius metus, Gradauskų šeima prisišliėjo prie plintančio protestantizmo judėjimo, laikėsi liuteroniškų pažiūrų. Andriejaus Gradausko sūnus Pranciškus 1565 m. kovo 22 d. buvo imatrikuluotas Vitenbergo universitete, „tuometinėje protestantų intelektualų kalvėje, išlaikiusioje aukštus humanistinės edukacijos standartus. [...] Vokietijoje įgytas išsilavinimas vėliau jam leido vykdyti karališkojo sekretoriaus funkcijas, valdant Steponui Batorui, o po jo – Zigmantui III Vazai“³⁶. Gradauskas dalyvavo diplomatinėse pasiuntinybėse, buvo 1589 m. Varšuvos seimo delegatas. Neabejotina, kad buvo gana glaudžiai susijęs su protestantiškuoju Kristupo Radvilos Perkūno dvaru. Tačiau paplitusi nuomonė, kad jis, kaip ir Pilgrimovijus, asmeniškai dalyvavo Perkūno vadovautame išpuolyje į Maskvą³⁷, regis, nėra pakankamai tvirtai pagrįsta³⁸. Į Lietuvos literatūros istoriją Gradauskas pateko kaip poetas lotynistas; jo vienintelį, bet įdomų ir išliekamąją vertę turintį kūrinį pristatysime netrukus.

Prie šio dvejeto autorių šliejasi dar vienas poetas, giminystės ryšiais niekaip su jais nesusijęs, bet priklausęs tam pačiam Radvilų globojamam ratui ir taip pat dalyvavęs Venclovo Agripas inicijuotame projekte, – Andriejus³⁹ Rimša (apie 1550 – po 1595), prie savo pavardės mėgdavęs išdidžiai pridurti prievardį „Lietuvis“ (lot. *Andreas Rymsza Lituanus*, lenk. *Andrzej Rymsza Litwin*). Faktinių žinių apie šio asmens gyvenimą kol kas turime palyginti nedaug. Žinoma, kad jis gimė Penčino kaime netoli Naugarduko (dab. Baltarusija), bajorų šeimoje. Spėjama, kad mokėsi gana ypatingoje švietimo įstaigoje – Ostrogo⁴⁰ mokykloje, steigėjo vadintoje akademija. Ją, kaip kryptingai antikatalikišką „pravoslavų švietimo ir knygų leidimo židinį“⁴¹, 1576 m. įkūrė kunigaikštis Konstantinas Vasilijus Ostrogiškis (1526–1608), garsiojo LDK etmono, Oršos mūšio nugalėtojo Konstantino Ostrogiškio (apie 1460–1530)

33 Žr. *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, nr. 217–220. Vieną iš šių knygų – religinio turinio pasakojimų rinkinį *Apie Dievo Bažnyčios herojus* – kiek plačiau pristato ir nemažą citatą iš jos pateikia Sigitas Narbutas (žr. Narbutas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, p. 40–41).

34 Aprašą žr. *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, nr. 221.

35 Šio teksto nemažos dalies vertimą, atliktą Mindaugo Strockio, cituoja Sigitas Narbutas knygelėje *Lietuvos Renesanso literatūra*, p. 44–45.

36 [Bartłomiej Czarski], „Wprowadzenie do lektury“, p. 6.

37 Plg. Sigitas Narbutas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, p. 32; Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 64.

38 Žr. [Bartłomiej Czarski], „Wprowadzenie do lektury“, p. 8.

39 Lietuviškoje mokslineje literatūroje paplitusi Rimšos vardo forma „Andrius“, mūsų akimis, yra be reikalo sušiuolaikinta. Biblinės kilmės tarptautinių vardų formos turėtų būti vienodinamos pagal tas pačias taisykles: juk kelis šį vardą turėjusius šventuosius vadiname „Andriejais“, o ne „Andriais“. Tas pat pasakytina apie Andriejų Volaną ir kitus senuosius autorius šiuo vardu.

40 Ostrogas – dab. Ostrohas Šiaurės Vakarų Ukrainoje.

41 Levas Vladimirovas, *Ivanas Fiodorovas kultūros raidoje*, Vilnius: Mokslas, 1983, p. 101.

sūnus. Mokyklos programa buvo humanistinė: joje buvo dėstomi septyni laisvieji menai, taip pat filosofija, teologija, medicina. Nuo vakarietiško aukštesniųjų mokyklų ostrogiškė skyrėsi ir apskritai pravoslaviška pakraipa, ir tuo, kad, greta tradicinių „aukštųjų“ kalbų – lotynų, graikų, hebrajų, – joje buvo mokoma ir tuometinės rašytinės slavų kalbos, o *lingua franca* ten, matyt, buvo lenkų.

Pats pirmasis spaudos būdu publikuotas Rimšos darbas, pavadintas „Chronologija“ ir garsaus spaustuvininko Ivano Fiodorovo išleistas Ostroge 1581 m., buvo parašytas rusėniškai, arba, kaip formuluoja knygos istorikas Levas Vladimirovas, „tuometine baltarusių-ukrainiečių literatūrine kalba“⁴². Tai nedidukė, vos dviejų lapų skrajutė – rinkinys dvielių, virš kurių trimis (lotynų, hebrajų, rusėnų) kalbomis iš eilės užrašyti mėnesių pavadinimai pradedant rugsėju, baigiant rugpjūčiu, o eilėmis „prie kiekvieno mėnesio suminimi svarbiausi Senajame ir Naujajame Testamente aprašyti įvykiai“⁴³. „Mokyklinei“ Rimšos knygelei tiek dėmesio skiriame todėl, kad ji yra pirmasis pasaulyje atskiru leidiniu išėjęs poetinis kūrinys, spausdintas kirilika, – šis faktas lietuvių mokslinėje literatūroje iki šiol nėra deramai įvertintas.

1572 metais Andriejus Rimša stojo karinėn tarnybon pas Mikalojų Radvilą Rudąjį, vėliau tarnavo Radvilos Perkūno vadovaujamuose daliniuose, dalyvavo Stepono Batoro Livonijos kampanijose ir, be abejo, diversiniame Perkūno išpuolyje į Maskvos žemes. Poetas-karys liko prie Radvilų dvaro, ir karo veiksmams pasibaigus. 1582 metais jis dalyvavo Kristupo Radvilos vestuvėse su Krokuvos vaivadaite Kotryna Tenčinska⁴⁴. Esama duomenų, kad už ištikimą tarnybą 1589 m. Radvila skyrė Rimšai Biržų vaito vietą iki gyvos galvos.

Andriejus Rimša daugiausia rašė lenkų ir rusėnų kalbomis, gerai mokėjo lotynų kalbą, vertė iš jos. Šio įdomaus poeto plunksnai priklauso rusėnų kalba rašytas eilėraštis apie Leono Sapiegos herbą, įdėtas į III-ąjį Lietuvos Statutą (1588)⁴⁵.

42 *Ibid.*, p. 110.

43 *Ibid.* Šio unikalaus spaudos paminklo (tėra likęs vienintelis egzempliorius, saugomas Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge) skaitmenines kopijas galima pamatyti internete: žr. <http://www.raruss.ru/slavonic/slav3/3909-rymsha-calendar.html>.

44 Kristupas Radvila Perkūnas per palyginti neilgą gyvenimą buvo vedęs keturis kartus ir keturiskart liko našlys. Kotryna Tenčinska (Katarzyna Tęczyńska, 1544–1592), kaip rodo išlikę laišakai ir kiti dokumentai, buvo mylimiausia jo žmona (žr. Deimantas Karvelis, Raimonda Ragauskienė, *Iš Radvilų giminės istorijos*, p. 292–293). Perkūno piršlyboms ir vestuvėms su jauna Slucko kunigaikščio Jurgio Olelkaičio (?–1578) našle Kotryna Andriejus Rimša skyrė paskutinįją savo poemos dalį.

45 Eilėraščio fotokopiją ir vertimą žr. Regina Koženiauskienė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 96–97 ir 103–104.

3. ELIJO PILGRIMOVIAUS, PRANCIŠKAUS GRADAUSKO, ANDRIEJAUS RIMŠOS KŪRINIAI APIE KRISTUPO RADVILOS PERKŪNO ŽYGIĮ MASKVĄ IR ŠIUOLAIKINĖS JŲ PUBLIKACIJOS

Elijo Pilgrimovijaus kūrinys, kuriuo jis atsiliepė į Venclovo Agripas raginimą, nuo kitų dviejų skiriasi visų pirma tuo, kad formaliai nėra priskirtinas grožinei literatūrai. Iš esmės tai – retorinė panegirika, kas atsispindi ir gana lakoniškoje antraštėje: „Elijo Pilgrimovijaus, J[o] K[arališkosios] D[idenybės] sekretoriaus, panegirinis kreipimasis“ (*Panegyrica apostrophe Heliae Pilgrimovii, S[uae] R[egiae] M[aiestatis] secretarii*), trumpai – tiesiog „Panegirinis kreipimasis“. Tai visai nedidukė knygelė, – neskaitant įžanginės epigramos „Skaitytojui“ (*Ad lectorem*) ir baigiamojo eilėraščio, ji teturi 14,5 puslapio (p. A₂–C₁). Leidinukas išėjo Krokuvoje, Andriejaus Petrikovskio spaustuvėje, 1583 metais. Originalo tekstą galima pamatyti internete⁴⁶. Visai neseniai pasirodė lenkiška mokslinė šio teksto publikacija, parengta Bartoszo Awianowicziaus, – su šio literatūros istoriko įvadiniu straipsniu, originalo teksto perrašu, vertimu į lenkų kalbą ir išsamiais komentarais⁴⁷. Nors šis leidimas nėra be trūkumų⁴⁸, jo vertė neabejotina. Lenkų literatūrologų rūpesčiu, skaitmeninę šio leidimo kopiją taip pat galima nesunkiai rasti internete⁴⁹. Kadangi ir originalas, ir naujoji publikacija taip nesunkiai prieinami, toliau prie citatų iš šio Pilgrimovijaus kūrinio skliausteliuose puslapiai bus nurodomi pagal dvejopą numeraciją: pirma originalaus leidimo puslapių numeriai, po kablelio – naujajame leidime pateikto lenkiško vertimo puslapių numeriai. Lietuviškai (greta originalo kalbos) keletą trumpučių citatų iš šio Pilgrimovijaus veikalėlio kol kas tėra paskelbusi Eugenija Ulčinaitė⁵⁰, todėl visos toliau šioje priemonėje pateikiamos citatos yra išverstos jos autorės.

Venclovo Agripas inicijuotame projekte jo posūnį Eliją Pilgrimovijų metais pralenkė netikras žentas Pranciškus Gradauskas, sukūręs 790-ties hegzametro eilučių lotynišką poemą „Šviesiausiojo kunigaikščio ir pono Kristupo Radvilos, Biržų ir Dubingių kunigaikščio, Trakų kašteliono, LDK pakanclerio ir lauko etmono, [...] žygis prieš Maskvą“ (*Hodoeporicon Moschicum illustrissimi principis et Domini, domini Christophoris Radivilonis, ducis in Birza et Dubinga [...]*), trumpiau – „Žygis prieš Maskvą“ arba tiesiog „Žygis“. Įdomu, kad šis kūrinys tais pačiais – 1582 – metais buvo išleistas net du kartus, skirtingose Vilniaus spaustuvėse:

46 Žr. http://www.europeana.eu/portal/record/09404/id_oai_www_dbc_wroc_pl_3573.html.

47 Eliaz Pielgrzymowski, *Apostrofa panegiryczna*, opracował i przełożył B. Awianowicz, (ser. *Biblioteka dawnej literatury popularnej i okolicznościowej*, t. 10), Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2012.

48 Plg. Antanavičius, Darius, „Naujas Elijaus Pielgrzymowskio knygelės *Panegyrica apostrophe* leidimas [recenzija], in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 34, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.

49 Reikia paieškos langelyje surinkti „eliaz pielgrzymowski apostrofa“ ir iš siūlomų pasirinkti nuorodą www.academia.edu.

50 Žr. Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 68.

Danieliaus Lenčickio ir Jono Karcano. Pastarojo leidimo egzemplioriaus, saugomo Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, skaitmeninę kopiją nesunku rasti internete⁵¹. Šios knygos mokslinį leidimą (su paraleliai išspausdintais originalo ir lenkiško vertimo tekstais, įvadinio straipsniu ir itin išsamiais komentarais) parengė ir 2011 m. publikavo lenkų mokslininkai⁵². Šios publikacijos kopiją rengėjai yra įkėlę į internetą *pdf* formatu⁵³. Kelias Gradausko poemos citatas, paties išverstas į lietuvių kalbą, 1997 m. pavišino Sigitas Narbutas⁵⁴, bet vėliau ir šis tyrinėtojas, ir Eugenija Ulčinaite savo darbuose⁵⁵ citatoms naudojo VU Filologijos fakulteto Klasikinės filologijos katedros bakalaurantės Ievos Skaržinskaitės atliktą vertimą⁵⁶. Studentės vertimas, suprantama, nėra be trūkumų (ypač kliūva netaisyklingas lietuviškas kirčiavimas), tačiau yra pakankamai tikslus ir drauge gana meniškas, sueiliuotas hegzametru. Todėl šioje priemonėje Gradausko citatos bus pateikiamos iš Ievos Skaržinskaitės darbo, pataisius jo pradžioje įsivėlusią eilučių numeracijos klaidą.

Andriejaus Rimšos kūrinys, pats didžiausias iš trijų, turi ilgą ir gana manieringą pavadinimą: „Δεκeτηρος ακροαμα [*Deketeros akroama*], tai yra, Pasakojimas apie šviesiausiojo kunigaikščio ir pono, pono Kristupo Radvilos, Biržų ir Dubingių kunigaikščio, Trakų kašteliono, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio ir lauko etmono, [...] dešimties metų karo žygius [...]“ („Δεκeτηρος ακροαμα, to iest, Dziesięciocznna powieść woennych spraw oświeconego kxiążęcia y pana, pana Krysztofa Radziwiła, kxiążęcia na Bierzach y z Dubinek, pana Trockiego, podkanclerzego Wielkiego Kxięstwa Litewskiego y hetmana polnego [...]“). Tai trylikaskiemenėmis gretutinio rimo eilutėmis lenkų kalba parašyta, į dvidešimt penkias labai nevienodo ilgio dalis⁵⁷ suskirstyta beveik 2200 eilučių apimties poema. Kaip nurodyta antraštiniame lape, Rimša ją išleido „savo lėšomis“ Vilniuje, Danieliaus Lenčickio spaustuvelyje, 1585 metais.

Vienintelis žinomas šio leidinio egzempliorius saugomas Lenkijos mokslų akademijos Gdansko bibliotekoje⁵⁸, elektroninėje erdvėje jo kopijos kol kas nėra. Mokslinę šio kūrinio publikaciją jau senokai yra pavišinę lenkų tyrinėtojai⁵⁹, tačiau išspausdino ją periodiniame mokslo leidinyje, kuris Lietuvoje yra sunkiai prieinamas (mūsų literatūrologai juo, regis, išvis nėra naudojęsi; pvz., Eugenija Ulčinaite savo veikale pateikė kelias citatas, kurias pati vertė iš originalo⁶⁰). Neseniai visas poemos tekstas, tik be mokslinių komentarų, pasirodė baltarusių kalba⁶¹. Regis, daugiausia į lietuvių kalbą išverstų Rimšos kūrinio ištraukų yra pateikusi šios

51 Žr. <http://www.epaveldas.lt/recordDescription/LNB/C1B0001163307>.

52 Franciszek Gradowski, *Hodoeporicon Moschicum* = *Wyprawa moskiewska*, wydał Bartłomiej Czarski, przełożyli B. Czarzski i Ariadna Masłowska-Nowak, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2011.

53 Paieškos langelyje surinkti „franciszek gradowski hodoeporicon“ ir iš siūlomų pasirinkti nuorodą <http://ibl.waw.pl/39bps.pdf>.

54 Žr. Sigitas Narbutas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, p. 33–34.

55 Žr. Sigitas Narbutas, *Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje“*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 67, 70; Eugenija Ulčinaite, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 65–67.

56 Pranciškus Gradauskas, *Žygis prieš Maskvą*, vertė Ieva Skaržinskaitė (bakaluro darbas, VU Filologijos fakulteto Klasikinės filologijos katedra, vadovė Eugenija Ulčinaite), Vilnius, 1995 [mašiništas].

57 Trumpiausia yra antroji dalis, teturinti 40 eilučių, ilgiausia – devynioliktoji, 162 eilučių.

58 Signatūrą žr. Wojciech Ryszard Rzepka, Alojzy Sajkowski, „Andrzej Rymczy „Dziesięciocznna powieść wojennych spraw...“ (1585)“, in: *Miscellanea Staropolskie*, (ser. *Archivum Literackie*, t. 16), Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1972, p. 121.

59 [Andrzej Rymza, „Dziesięciocznna powieść wojennych spraw...“], in: *Miscellanea Staropolskie*, (ser. *Archivum Literackie*, t. 16), Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1972.

60 Eugenija Ulčinaite, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 69–70.

61 Андрэй Рымша, „Δεκeτηρος ακροαμα, або Дзесяцігадовая аповесць пра ваенныя справы пана Крыштафа Радзівіла“, пераклад з польскай А. Бразгунова, in: *Літаратура XI–XVI стагоддзяў*, сер. *Залатая калекцыя беларускай літаратуры*, т. 1, навуковы рэдактар В. А. Чамярыцкі, Мінск: Мастацкая літаратура, 2011.

priemonės autorė⁶². Toliau taip pat bus cituojamas jos atliktas, tačiau publikacijai kol kas neparengtas prozinis „Dešimtmečio pasakojimo“ vertimas. Po citatų skliausteliuose romėniškais skaitmenimis nurodomas poemos dalies numeris, arabiškais – eilučių numeriai.

Kaip gana akivaizdu iš šios apžvalgos, artimiausi mūsų kaimynai, su kuriais dalijamės Abiejų Tautų Respublikos istoriją, – lenkai ir baltarusiai (kalbant apie Rimšą, dar reikėtų pridėti ukrainiečius), intensyviai domisi aptartaisiais vėlyvojo Renesanso poetais, nepripažindami gana vėsios, jei ne atvirai menkinamos, senesniosios kartos tyrinėtojų nuomonės apie išliekamąją jų kūrybos vertę⁶³. Be kita ko, derėtų atkreipti dėmesį į Romano Krzywy pastebėjimą, kad Andriejaus Rimšos „Dešimtmetis pasakojimas“ tikrai vertas mokslininkų dėmesio, kaip „pirmasis lenkiškai sueiliuotas karinis epas“⁶⁴.

62 Žr. Eglė Patiejūnienė, „XVI a. Lietuvos herojinės poemos ir Andriaus Rimšos „Dešimtmetis pasakojimas“: paminklai didvyriams ir bičiuliškas bendražygio portretas“, in: *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.

63 Pvz., Juliuszas Nowakas-Dłużewski Rimšos kūrinį pasigenda „epinio išbaigtumo“, vadina šį poetą „neabejotinai silpnu pasakotoju“, konstatuoja, kad „šią pabirą poemą sudarantys jo „pasakojimai“ iš tiesų tėra vidiniu ryšiu nesusietų epizodų virtinė“ (Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Pierwsi królowie elekcijni*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1969, p. 143). Jerzy Ziomekas ir Gradausko, ir Rimšos darbus, ir netgi Jano Kochanowskio poemėlę „Žygis į Maskvą“ vadina „menkaverčiais kūriniais“ (Ziomek, *Literatura Odrodzenia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989, p. 228). Kita vertus, jau Alojzy Sajkowski yra pripažinęs, kad Rimšos poemoje „tarp paprastų eilučių pasitaiko kuo tikriausių poetinių raritetų“ (Wojciech Ryszard Rzepka, Alojzy Sajkowski, „Andrzeja Rymszy „Dziesięćroczna powieść wojennych spraw...“, p. 120).

64 Roman Krzywy, „*A ja arma virumque zaczynam canere...*“, p. 9.

4. PASTABOS ŽANRŲ KLAUSIMU

Renesansinės literatūros genologinė (žanrų tipologijos) problematika yra labai sudėtinga, todėl čia apsiribosime bendresnio pobūdžio informacija. Visų pirma pažymėtina, kad tiek Renesanso, tiek Baroko literatūrai apskritai neverta taikyti griežtų žanro grynumo kriterijų, – toje epochoje teorija taip dažnai prasilenkdavo su literatūrine praktika, kad net didžiausias anuometinis genologijos korifėjus Julius Cezaris Skaligeris (*Iulius Caesar Scaligerus, Giulio Cesare della Scala*, 1484–1558) pripažino egzistuojant tam tikras viršžanrines kategorijas, „poetines formas, pasižyminčias sudėtine struktūra, laikytinas skirtingų žanrinių formų junginiais“⁶⁵.

Ypač tai pasakytina apie panegirikos žanrą. Nuodugniai šį klausimą nagrinėjusi Asta Vaškelienė rašo:

Panegirikos žanras, susiformavęs senovės Graikijoje, nuo pat pradžių buvo glaudžiai susijęs su retorika. Jis išaugo iš epideiktinių kalbų, sakytų visuotiniuose susirinkimuose (šie susirinkimai ir buvo vadinami *πανήγυρις* [*panēgyris*]). [...] Romėnų retorikoje kaip epideiktinių kalbų atitikmuo susiformavo vadinosios *genus demonstrativum*, t. y. giriamosios, kalbos. Šios rūšies kalbos buvo vadinamos *orationes panegyricae, panegyrici, laudationes*. Romoje panegirikomis imtos vadinti ne tik iškilmingos, šlovinamosios kalbos, bet ir panašaus pobūdžio eilėraščiai, taigi šio žanro kūriniai ėmė funkcionuoti ir kaip poezijos pavyzdžiai. [...] Retorikos veikiama panegirika susiformavo kaip gana abstrakčiai apibrėžiamas žanras, kurį charakterizuoja ne formalieji kanono požymiai, o ryški panegirinė stilistika, tarsi universalus raiškos būdas, tinkamas įvairaus turinio kūriniams. Kadangi panegirika nesunkiai „prisitaiko“ iš esmės prie bet kurio prozos ar poezijos žanro, *sensu stricto* nepriskiriamo panegirikai, panegirikomis kai kada galima laikyti ir kitų žanrų kūrinius: laiškus, kalbas, pamokslus, dedikacijas, biografijas, hagiografiją, elegijas, epigramas, odes, epitalamijus, trėnus etc. Lenkų literatūrologas Wilhelmas Bruchnalskis pažymėjo, jog „panegirika pačia bendriausia ir plačiausia prasme yra literatūros kūrinys, pagal formą galintis turėti kokios nors rūšies prozinio arba poetinio kūrinio struktūrą, o pagal turinį išreiškiantis hiperbolizuotą pagyrimą, skirtą asmeniui arba daiktui, tiek realiam, tiek ir fiktyviam, tiek protu suvokiamam, tiek ir abstrakčiam“⁶⁶. [...] [...] Buchlerio formuluotė panegiriką leidžia traktuoti kaip „viršžanrinę kategoriją“, įvardijančią panegirinę poeziją (*panegyrica poesis*).⁶⁷

65 Teresa Banasiowa, *Tren polityczny i funeralny w poezji polskiej lat 1580–1630*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1997.

66 Wilhelm Bruchnalski, „Panegiryk“, in: *Dzieje literatury pięknej w Polsce*, cz. 2, t. 22, Kraków: Wydawnictwo Akademii Umiejętności, 1918, p. 198. Plg. Tadeusz Bieńkowski, „Panegiryk a życie literackie w Polsce XVI i XVII w.“, in: *Z dziejów życia literackiego w Polsce XVI i XVII wieku*, (*Studia staropolskie*, t. 48), praca zbiorowa pod redakcją Hanny Dziechcińskiej, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980, p. 183–196.

67 Asta Vaškelienė, *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra: genologiniai aspektai* (Daktaro disertacija), Vilnius, 2012, p. 48–49.

Remiantis tokiu požiūriu, panegirika laikytinas iš esmės bet kokio žanro kūrinys, jei tik jame esama konkretaus asmens, giminės, tautos, netgi abstraktaus reiškinių šlovinimo, aukštinimo elementų. Tokiu atveju visus tris mus dominančius XVI a. pabaigos kūrinius galima vadinti panegirikomis, nes visuose juose atiduodama pagarbos duoklė Kristupui Radvilai Perkūnui, jo tėvui Mikalojui Radvilai Rudajam, visai Radvilų giminei, valdovui Steponui Batorui ir kitiems asmenims.

Tačiau pati Asta Vaškelienė toliau savo darbe vis dėlto skiria „grynąją panegiriką“, šį terminą taikydama vien retorinėms prozinėms kalboms, rašytoms pagal tam tikrą tradicinį kanoną. Kalbėdama apie poetinių žanrų proginis kūrinius, panegirikos terminą ji vartoja tik atributyviai („panegirinis“, „panegirinio pobūdžio“). Šiuo klausimu gana griežtai yra pasisakiusi baltarusių tyrinėtoja Žanna Nekraševič-Korotkaja, kurios įsitikinimu, panegirikos, kaip žanro, terminas taikytinas vien „oratorinės prozos kūriniams“⁶⁸.

Minėtasis tradicinis panegirinės kalbos kanonas, perimtas iš Antikos, yra toks:

Visų pirma, reikia pasisakyti apie herojaus [t. y. šlovinamojo asmens] tautinę ir valstybinę priklausomybę, pristatyti jo genealogiją, toliau – papasakoti apie jo atėjimą į šį pasaulį (galbūt jį ženklino antgamtiniai ženklai ar pranašystės), toliau apie jo auklėjimą ir t. t. Speciali pašlovinimų dalis turi būti skirta jo „kūnui ir sielai“, t. y. tokiems bruožams, kaip, viena vertus, fizinis grožis, jėga, vikrumas, o kita vertus – teisingumas, saikingumas, patikimumas ir išmintis. Taip pat dera pagirti herojaus profesiją, detaliai apibrėžiant, kokią socialinę funkciją jis atliko. Tačiau nuodugniausiai privalu aptarti jo nuveiktus darbus. Žmogus giriamas ir dėl „išorinių priežasčių“, skiriant dėmesio jo šeimai, draugams, įpėdiniams, laikams, kuriais jis gyveno, galiausiai – jo mirčiai.⁶⁹

Iš mums žinomų poetinių LDK literatūros kūrinių šio kanono reikalavimus tobuliausiai atitinka, be abejo, Jono Radvano „Radviliada“. Pranciškaus Gradausko ir Andriejaus Rimšos poemose aptinkami tik kai kurie kanono elementai, o panegirizmas herojų atžvilgiu, lyginant su antikiniai herojiniais epais, gerokai prislopintas. Kaip nurodo Bartłomiejus Czarskis, „Batoro karų laikotarpiu [ATR literatūroje] atsirado naujas herojaus-stratego tipas“: toks herojus gerai apgalvoja kariuomenės išdėstymą, smūgio kryptis etc., prieš mūsų išrėžia kariams skatinamąją, kraują kaitinančią kalbą, o mūsų prasidėjus tiesiog „išnyksta“, t. y. poetas apdainuoja ne jo vieno, bet visos armijos veiksmus⁷⁰.

Kita vertus, Elijo Pilgrimovijaus „Panegirinis kreipimasis“, atrodytų, pačia antrašte signalizuoja apie kūrinio priklausymą „grynosios panegirikos“ žanrui. Tačiau net ne itin įdėmi analizė leidžia lengvai pastebėti, kad taip nėra. Štai pačioje pradžioje autorius aiškiai pademonstruoja, kad tradicinis kanonas jam puikiai žinomas, pateikdamas jį kaip virtinę retorinių klausimų:

68 Жанна Некрашевич-Короткая, „«Панегирик на взятие Полоцка» (1580) Базиля Гиацинта и проблемы литературной специфики панегирика как жанра древней литературы“, in: *Studia Linguistica*, 2014, nr. 8, p. 224.

69 Hanna Dziechcińska, „Panegiryk“, in: *Słownik literatury staropolskiej: średniowiecze–renesans–barok*, pod redakcją T. Michałowskiej, wydanie 2 poprawione i uzupełnione, Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1998, p. 614.

70 [Bartłomiej Czarski], „Wprowadzenie do lektury“, p. 15.

Bet nuo ko turėčiau pradėti? Ar pirmiausia reikėtų išvardyti tavo protėvius ir proprotėvius? Ar [pašlovinti] tavo kilniausiąjį ir didžiai karingą tėvą? Ar galbūt tavo paties visai nesenus žygius? O gal pakalbėti apie gerąją pranašystę, slypinčią tavo varde?

(p. A₂ verso / 54)

Svarbiausia, kad, visa tai žinodamas, kalbos jis nepradeda nei nuo herojaus kilmės, nei nuo žygių. Vietoje to pateikia atvirai hiperbolizuotą lyginimą (*comparatio*), kuriuo Radvila Perkūnas išsyk pakylėjamas aukščiau mitologinių bei istorinių Antikos veikėjų, pasižymėjusių antžmogiška jėga, kariniais gebėjimais ar vadovo išmintimi:

Lai senovė didžiuojasi savo Herkuliais ir Tesėjais, Achilais ir Hektorais, lai tebiečiai [visiems] kaip pavyzdį rodo savo Epameinondus, persai – Kyrus ir Kserksus, lakedaimoniečiai – Lisandrus, romėnai – Scipionus ir Cezarius, o mes nedvejodami pranašesniu už juos laikysime savąjį Kunigaikštį Kristupą.

(p. A₂ verso – A₃ / 54)

Tai – aiškus ir sąmoningas nukrypimas nuo tradicinio kanono. Pilgrimovijus taip elgiasi ir toliau. Nors galiausiai jis vis dėlto pašlovina ir Radvilų giminę, ir (ypač) herojaus tėvą, taip pat skiria kelias pastraipas jo vardo reikšmei išaiškinti, visa tai jis padaro netipinėse kalbos vietose: pvz., Radvilos Rudojo pagerbimas nukeltas arčiau kūrinio pabaigos, o kompoziciniu centru paverčiamas Maskvos valdovo Ivano IV Rūsčiojo patirtas pažeminimas. Taigi, teisus yra lenkų literatūros istorikas, pastebėjęs, kad Pilgrimovijaus kūrinys „neabejotinai laužo giriamosios kalbos schemą, žinomą iš antikinių ir humanistinių vadovėlių“. Toliau jis teigia: „lyginant su teoretikų nurodymais, [tenka pripažinti, kad] „Panegirinio kreipimosi“ kompozicija yra originali ir galbūt išduoda autoriaus emuliacinės⁷¹ ambicijas“⁷².

Pranciškaus Gradausko poemos lotyniškoje antraštėje figūruojančio graikiškos kilmės termino *hodoeporicon* irgi nereikėtų priimti už gryną pinigą. Hodeporikas (iš gr. *ὁδοιπορικόν* (*hodoiporikón*)) – poetinis kelionės aprašymas, genologiniu požiūriu aiškiau neapibrėžtas. Antikoje hodeporikais būdavo vadinami ne itin didelės apimties eiliuoti kūriniai, kurių skiriamosiomis ypatybėmis laikytos tikslios vietovės skiriančių atstumų nuorodos, žinios apie lankomų kraštų klimatą, gamtos turtus, gyventojus, taip pat apie pakeliui regėtus statinius bei meno kūrinius⁷³. Visų šių dalykų gan gausiai galima rasti ir Gradausko, ir Rimšos kūrinuose, tačiau hodeporiko terminas anaip tol nėra pakankamas jų žanrui apibrėžti. Teisingiau būtų sakyti, kad juose esama tradicinio hodeporiko elementų.

Andriejus Rimša į savojo kūrinio antraštės pirmąją eilutę iškėlė du graikiškus žodžius, netgi surinktus graikiškomis raidėmis, – taip jis, matyt, siekė ir atliepti to meto literatūrinę madą, ir pasipuikuoti senosios graikų kalbos mokėjimu. Tiesa, šioje vietoje jis suklupo: *ἀκρόαμα* yra niekatrosios giminės daiktavardis, todėl prie jo priderintas būdvardis, reiškiantis „dešimties metų, dešimtmėtis“, turėtų baigtis galūne -ov (*δεκέτηρον* [*deketēron*]), o ne -os, kaip yra išspausdinta. Tačiau žanro požiūriu svarbiausias, be abejo, – termino „akroama“ pasirinkimas: tai nėra genologinis terminas, šis žodis reiškia tiesiog „tai, ko malonu klausytis“.

71 Emuliacija (iš lot. *aemulatio*) – siekis pranokti, pasirodyti pranašesniam.

72 Bartosz Awianowicz, „Wstęp“, p. 17.

73 Jacek Sokolski, „Hodoeporikon“, in: *Słownik literatury staropolskiej: średniowiecze–renesans–barok*, pod redakcją Teresy Michałowskiej, wydanie 2 poprawione i uzupełnione, Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1998, p. 311.

Šiokį tokį išaiškinimą Rimša pateikia pratarinėje-dedikacijoje Kristupui Radvilai: „įžymusis Atėnų vyras Temistoklis, paklaustas, kokios *akroamos*⁷⁴, kitaip tariant, kokio pasakojimo arba kieno balso dažniausiai klausytis norėtų, tarė: to, kuris geriausiai sugebėtų apsaakyti jo dorybę ir kilnius poelgius“⁷⁵. Įsidėmėtina: Rimšos įsitikinimu, valdovui ir karvedžiui ma-loniausia klausytis pasakojimų ne apie mitinius tautos protoplastus (kaip, pvz., Vergilijaus Enėjas ar Lietuvos metraščiuose pagarbintas Palemonas), ne apie didžiųjų protėvių didvyriškus žygius, bet apie savo paties patirtį ir laimėjimus.

Čia kliudėme gana sudėtingą temą. Mat neabejotinas faktas, kad tiek Gradauskas, tiek Rimša orientuojasi į herojinio epo modelį. Tą rodo ir eilėdaros (atitinkamai hegzometro ir trylikaskiemenės eilutės, kartais dar vadinamos „lenkiškuoju aleksandrinu“) pasirinkimas, ir chronologiškai nuoseklus įvykių dėstymas, ir kanoniniais laikomi kūrinio elementai, tokie kaip kreipimasis į mūžą (invokacija) įžanginėje dalyje, reiškinių, pranašaujančių tolimesnius įvykius, aprašymas (Gradausko atveju), mitologinių būtybių, alegoriškai traktuojamų Anti-kos dievybių įsikišimas, platūs neregėtų kraštų aprašymai, herojų pagyrimai, išsakomi kitų personažų lūpomis, motyvaciniai karvedžių kreipimaisi į bendražygius prieš lemiamus mūšius, pagaliau – žygio etapus vieną nuo kito atskiriantys naujos brėkstančios dienos apdai-navimai⁷⁶. Kita vertus, abu poetai neabejotinai yra prisiėmę ir kronikininkų funkcijas: abiejų kūrinių leidimai praturtinti gausiomis faktografinėmis pastabomis parašėse, abu tekstai (ypač Rimšos) vietomis labiau primena kelionės užrašus ar dienoraštį. Rimšos „Akroamą“ norint galima pavadinti ir eiliuota kronika su gausiais beletristiniais elementais. Autorite-tingas lenkų literatūros istorikas Jerzy Ziomekas Rimšai priekaištauja už „vietovardžių, datų, pavardžių bei visokių smulkmenų gausą, vargiai atitinkančią herojinio epo konvencijas“⁷⁷.

Taigi regime tai, į ką jau senokai atkreipė dėmesį senosios literatūros tyrinėtojai: tokie Lietuvos Renesanso poetai, kaip Gradauskas, Rimša, Radvanas sąmoningai laužė taisykles, padiktuotas dar paties autoritetingojo Aristotelio. Juk IX-ojoje savo „Poetikos“ dalyje Aristotelis rašė:

[...] tikrasis poeto uždavinys – papasakoti ne apie tai, kas įvyko iš tikrųjų, bet apie tai, kas galėtų įvykti ir kas yra galima pagal būtinybę ar tikimybę. Istorikas ir poetas skiriasi ne tuo, kad vienas iš jų rašo eilėmis, o kitas proza. Juk jei Herodoto veikalus kas nors išdėstytų eilėmis, jie vis tiek būtų istoriniai veikalai, nesvarbu, ar eiliuoti, ar neeiliuoti. Skirtumas tas, kad pirmasis pasakoja apie įvykius, kurie tikrai buvo, o antrasis apie įvykius, kurie galėtų būti. Todėl poezija yra filosofiškesnė ir kilnesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija – pavienius įvykius.⁷⁸

Kaip suformulavo Darius Kuolys, „renesanso kūrybos dvasia veik išdildė kadaise Aristotelio nubrėžtą takoskyrą tarp poezijos meno ir istorijos mokslo“⁷⁹. Vanda Zaborskaitė tokį „ribų užtrynimą tarp istorijos ir pasakojamosios poezijos“ laiko „viena iš Renesanso mąstysen-

74 Čia galima pastebėti dar vieną gramatinį nenuoseklumą: nors graikišką žodį *akroama* antraštėje Rimša įkomponuoja kaip vyriškosios giminės daiktavardį, lenkiškoje pratarinėje paverčia jį moteriškosios giminės terminu.

75 [Andrzej Rymsza], *Δεκτερως ακροαμα, to iest, Dzisieciuroczna powieść...*, p. B₂.

76 Žr. [Bartłomiej Czarski], „Wprowadzenie do lektury“, p. 10–15; Roman Krzywy, „*A ja arma virumque zacynam canere...*“ Uwagi o kształcie literackim poematu „Deketeros akroama“ Andrzeja Rymszy“, in: *Wschodni rocznik humanistyczny*, t. 4, 2007, p. 27–28.

77 Jerzy Ziomek, *Literatura Odrodzenia*, p. 228.

78 Aristotelis, „Poetika“, vertė Marcelinas Ročka, in: *Graikų literatūros chrestomatija*, sudarė ir komentarus parašė Dalia Dilytė, parengė Irena Štikonaitė, Vilnius: Mintis, 2008.

79 Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė...*, p. 13.

nos apraiškų⁸⁰. Atsižvelgdami į šią specifiką, lenkų literatūros istorikai Gradausko, Rimšos ir panašių kūrinių žanrui apibrėžti vartoja terminą „riterinis epas“ arba (ypač Rimšos atveju) „kareiviškas epas“.

Reikia pastebėti, kad Andriejaus Rimšos „Dešimtmetis pasakojimas“ sukurtas, viena vertus, atsižvelgiant į tradicinius herojinio epo reikalavimus, kita vertus – atvirai prieš juos maištaujant. Rimša siekė ne tiek prilygti Vergilijui (nors aliuzijų į didžiojo romėno kūrybą ir net citatų iš jos tekste netrūksta), kiek pasiūlyti naujo tipo poetinį karinį epą – pabrėžtinai demokratišką, suprantamą akademijose nelavintiems protams, pilną liaudiškos bei kareiviškos frazeologijos, patarlių, priežodžių, neišdailintos tiesioginės kalbos bei sodrių, kartais net brutalių ar atvirai „prasčiokiškų“ pasakymų. Tokį savo apsisprendimą (kaip ir lenkų, o ne lotynų, kalbos pasirinkimą) Rimša paaiškino pratarinėje-dedikacijoje, prieš tai deramai pagyręs savo pirmtako Pranciškaus Gradausko kūrinį:

Taigi ir aš, pavydėdamas ponui Gradauskui tokios J[ūsų] K[unigaikštiškajai] M[alonyb]ei padarytos paslaugos, nors mokytumu jam ir neprilygstu, vis dėlto, trokšdamas įrodyti norią bei nuolankią savo tarnystę J. K. M-ei, savo Maloningajam Ponui, kaip įstengdamas geriau visiems tokiems, kaip aš, paprasčiausiems žmonėms, kurie geriau išmoko kardu silogizmuoti, ietimi argumentuoti, geležiniais pančiais konfirmuoti⁸¹, negu lotyniškai disputuoti, lenkiškomis eilėmis parašiau J. K. M-ės šlovingų, narsių, didžiai svarbių ir reikšmingų žygių dešimties metų istoriją; ten pat aprašiau ir žygius kai kurių riterių luomo žmonių, kurie, J. K. M-ės vadovaujami, šauniai pasirodė visokių susirėmimų su priešais metu. Ir turiu viltį, kad šią mano rašliavėlę, nors ir negudrią, noriai skaitys riterių luomo žmonės Lenkijoje, Lietuvoje ir kitur, kur šlovingoji slavų kalba (nors kai kuriuos žodžius skirtingos tautos nevienodai taria) yra nuo seno įprasta.⁸²

Pažymėtina, kad Rimšos kūriniui būdingas ir savitas humoras: vietomis pasakojimas panėšėja į senų bendražygių smagų užstalės pokalbį, kupiną prisiminimų apie sunkius, bet laimingai pasibaigusius nuotykius. Su šiltu humoru kalbama net apie pagrindinio herojaus – Kristupo Radvilos – žygyje patirtus vargus. Klasikinės tradicijos herojiniame epe, kaip ir lotyniškose Gradausko bei Radvano poemose, tokie dalykai būtų tiesiog neįsivaizduojami.⁸³

80 Vanda Zaborskaitė, „Renesanso kultūros apraiškos M. Strijkovskio „Kronikoje““, in: *LTSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2(19), 1965, p. 80; taip pat žr. Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 41.

81 Konfirmuoti (iš lot. *confirmo*) – sutvirtinti.

82 [Andrzej Rymsza], *Δεκετηρος ακροαμα, to iest, Dziesięcioroczna powieść...*, p. B₃ verso – B₄.

83 Plačiau apie tai žr. Eglė Patiejūnienė, „XVI a. Lietuvos herojinės poemos ir Andriaus Rimšos „Dešimtmetis pasakojimas“, p. 97–105.

5. „ISTORIOGRAFINĖS MISIJOS“ SUVOKIMAS

Pilgrimovijaus, Gradausko ir Rimšos amžininkas Motiejus Strijkovskis pirmosios spausdintos Lietuvos istorijos dedikacijoje valdovui Steponui Batorui rašė:

Žmogiškoji išmintis yra ne kas kita, kaip veiklos rezultatų stebėjimas ir žinojimas, kad dabartis ir ateitis išplaukia iš praeities, tartum iš šaltinio, – štai kodėl iš visų rūšių literatūros užvis pranašiausia yra istorija. Nes ji pagražina visus žmonių laimėjimus, vertus nemirtingumo; taip pat ji jaunuoliams suteikia išminties ir gebėjimo teisingai elgtis, tuo sulygindama juos su vyresniaisiais, o vyresniesiems suteikia pasitikėjimo savimi, pripažindama tuos įvykius, kuriuos jie yra patyrę [...]. [...] [Istorijos veikalai] net ir didžiausius ištįžėlius uždega neįtikėtinu garbės troškimu ir aistringumu nemirtingumo siekiu, o netikėlius įbaugina bausmėmis bei tikimybe užsitraukti prastą šlovę ainių akyse ir taip juos atgraso bei sulaiko nuo nuodėmių; savo ruožtu, doriesiems ir tauriesiems jie suteikia stiprių paskatų. Prisiminti senų laikų pavyzdžiai kur kas veiksmingiau jaudina, palenkia ir įpratina sielas, negu net paties Solono ar Likurgo⁸⁴ įstatymai. Mat visus mus į priekį stumia šlovės troškimas bei siekis įamžinti savo vardą, ir kiekvienas geriausias [kurioje nors srityje] daugiausia yra skatinamas noro išgarsėti. Štai kodėl ir Aleksandras Makedonietis, kaip pasakojama, Sigėjuje⁸⁵ įrenginėdamas karo stovyklą prie Achilo kapo, apimtas garbingo pavydo dėl jojo šlovės, sušukęs: „O laimingasis jaunuoli, kuris turėjai Homerą, kad garsintų tavo narsą!“⁸⁶

Palyginkime cituotąją Strijkovskio „Kronikos“ vietą su ištrauka iš Andriejaus Rimšos pratarinės-dedikacijos Radvilai Perkūnui:

[...] jeigu kas nors norėtų prisiminti praėjusių amžių monarchus, karalius, kunigaikščius, etmonus ir kilnius jų žygius, tikrai suras tą dalyką, kurį pageidavo sužinoti ir kurio ieškojo, bet drauge pamatys, ir kokių būdu visi jų darbai yra aprašyti. Juk anie visa tai daro vardan trokštamo, neišmatuojamo atlygio: vardan amžinos šlovės. Ir kam gi dabar turėčiau minėti tą Herkulį, persų monarchą Kyrą, Makedonijos karalių Pilypą ir Aleksandrą, graiką Epameinondą, Temistoklį, Romos Scipionus, kartaginiečių Hanibalą, Julijų Cezarį ir nesuskaičiuojamą daugybę kitų, kurių kilnūs ir reikšmingi darbai nė viename šimtmetyje neliks nutylėti, – juk akivaizdu, kad jie šitiek darbų nudirbo ir tiek sunkumų pakėlė ne dėl kokios kitos priežasties, bet vien tam, kad jų vardas garsėtų per amžius! Tačiau jiems dar negana buvo, kad tiek daug nuotykių ir pavojų gyvybei patyrė; jie taip pat labai stengėsi, kad koks nors sąžiningas, įžvalgas ir mo-

84 Likurgas (*Lykourgos*, *Lykurgos*) – legendinis Spartos karalius, sukūręs valstybinės santvarkos pagrindus (Spartos įstatymų sistema, istorikų nuomone, susiformavo VIII–VI a. pr. Kr.).

85 Sigėjus (*Sigeum*) – kyšulys ir miestas Troadėje, menama Achilo kapo vieta.

86 [Maciej Strijkowski], *Ktora przedtym nigdy światła nie widziała, Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkich Rusi [...], przez Macieia Osostewiciusa Strikowskiego dostatecznie napisana [...] y na pierwsze światło [...] własnym [...] nakładem nowo wydźwigniona [...]*. Drukowano w Krolewcu u Gerzego Osterbergera M D LXXXII [1582], p. X₂–X₂ verso.

kytas žmogus jų kilnius žygius, kaip labai reikšmingą, atminimo vertą dalyką ir tinkamą pavyzdį kitiems, aprašytų ir perduotų ateinantiems laikams. [...] Tikrai čia kaip pavyzdį tinka priminti ir tą makedoniečių karalių Aleksandrą, kuris pelnytai buvo vadinamas Didžiuoju: šis sėkmės numylėtiniu vadino Achilą, nors pats visais savo žygiais už jį buvo kur kas pranašesnis, – ir ne dėl kokios kitos priežasties, bet tik dėl to, kad poetas Homeras visus narsiuosius ano žygdarbius buvo aprašęs savo knygoje. Ir teisingai sakė karalius: mat jei nebūtų išlikę Homero raštai apie Trojos karą su graikais ir apie įvairius to meto įvykius, tikrai tame pačiame kape, kuris paslėpė Achilo kūną, podraug būtų buvęs žemėmis užbertas ir jo vardas, ir šlovė.⁸⁷

Iš esmės ta pati mintis rutuliojama ir vienoje nepasirašytoje (matyt, paties autoriaus sukurtoje) epigramoje, įdėtoje į įžanginę-dedikacinę „Dešimtmečio pasakojimo“ dalį⁸⁸. Akiivaizdu, kad poetas mąsto tomis pačiomis kategorijomis ir naudoja labai panašius argumentus, kaip ir kronikininkas. Dar pažymėtina, kad šiedu autoriai priklausė priešiškomis pasaulėžiūrinėms stovykloms: Strijkovskis buvo katalikas, globojamas Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio, o Rimša – kalvinistas iš biržiškių Radvilų dvaro, Lietuvos protestantizmo bastiono. Tai rodytų, kad siužetas apie Aleksandrą Makedonietį, pavydintį Achilui ne karinės garbės, ne pusiau dieviškos kilmės, bet talentingo poeto, gebančio deramai įamžinti herojaus žygius, buvo populiarus visuose anuometinės LDK šviesuomenės ratuose.

Savo nuomonę apie istorijos, rašomos „karštais pėdsakais“, reikalingumą išsakė ir Elisas Pilgrimovijus, nors daug lakoniškiau ir nesigriebdamas paralelių su Aleksandru Makedonietiu bei Homeru (to nebūtų leidusi palyginti kukli panegirikos apimtis). Suminėjęs Radvilos Perkūno pergales, laimėtas ne vien garsiojo reido į Maskvos žemes metu, bet apskritai Livonijos kare (kautynėse prie Urdomos, Rževo, Možaisko, „Prečistajos“⁸⁹, Selizarovo, Senosios Rusos, Uskijos, Sokolo, Didžiųjų Lukų, Kirempės, taip pat Pskovo ir Polocko apgultyse), Pilgrimovijus tarytum pasiteisina:

Nors, tai minėdamas, užsitraukiu dvejopą pavojų, – būti apkaltintam ir pataikavimu tau, ir tuo, kad dėl tau visiems puikiai žinomus dalykus, – nusprendžiau, kad verčiau abu juos patirsiu, negu būsiu įtartas nors menkiausiu nedėkingumu; juolab prabėgančio laiko galia padaro taip, kad kas dabar puikiausiai žinoma, ateinančioms kartoms neišvengiamai taps nežinoma, jeigu nebus užrašyta.

(B₃ / 71)

Pranciškus Gradauskas vienintelis iš trijų mūsų aptariamų autorių niekaip nedeklaruoja savo, kaip istorijos fiksuotojo, tikslų ar motyvų. Galbūt taip yra todėl, kad panašaus pobūdžio pasvarstymus jis planavo sudėti į pratarmę, kurios tačiau taip ir neparašė (jo knygelė išėjo tik iliustruota Radvilos Perkūno herbo atvaizdu, lydimu lotyniškos epigramos). O gal jam atrodė, kad teorinių išvedžiojimų nė nereikia, kai pats veikalas yra akivaizdus realiosios istorijos užrašymo poetinėmis priemonėmis pavyzdys.

87 [Andrzej Rymsza], *Δεκετηρος ακροαμα, to iest, Dziesięcioroczna powieść...*, p. B₁ verso – B₂ verso.

88 [Andriejus Rimša], „Paskatinimas išgarsinti riteriškų žmonių šlovę“, vertė Eugenija Ulčinaitė, in: *Dainos pasauliui, saulei ir sau: Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija*, sudarė E. Ulčinaitė, vertė Aleksandra Bendoriūtė ir kt., Vilnius: Vaga, 1993, p. 289.

89 Turimas galvoje Pokrovo vienuolynas prie Mežos upės.

6. TEKSTAI ANALIZEI

Šioje mokomosios priemonės dalyje pateiksime parinktų ir tematiškai sugrupuotų ištraukų iš visų trijų anksčiau teoriškai aptartų kūrinių (su minimaliais paaiškinimais). Jas tinka lyginti tarpusavyje arba su kitais LDK literatūros kūriniais, ypač Jono Radvano „Radviliada“. Šios ištraukos galėtų būti analizuojamos per senosios lietuvių literatūros seminarus arba savarankiškai, padedant kursinio (bakalaurinio, magistrinio) darbo vadovui. Primename, kad Pranciškaus Gradausko poema cituojama iš nepublikuoto Ievos Skaržinskaitės vertimo, o Elijo Pilgrimovijaus ir Andriejaus Rimšos kūrinius vertė darbo autorė.

6.1. LITERATŪRINIS KRISTUPO RADVILOS PERKŪNO PORTRETAS

Pilgrimovijus:

[Visus žygio sunkumus įveikėi taip narsiai, kad] iš visų kovotojų ir tavųjų bendražygių neatsirado nė vieno, kuris būtų noriau už tave vargą vargęs ar kančiau jį pakėlęs. Nebuvo [už tave] atsparesnio saulės kaitrai, šalčiui, dulkėms, lietui, alkiui, patogumų stygiui, nebuvo, kas mažiau už tave kreiptų dėmesį į kitus sunkumus, kuriuos neišvengiamai teko patirti beribiuose priešiškų žemių plotuose. (p. A₃/ 55)

[...] parodei tokį visokeriopos karinės šlovės pavyzdį, kad, jei ir vėl kiltų koks karas (nors mums atkari pati ši mintis ir tikimės, kad to neatsitiks, bet vis dėlto jeigu kiltų), mums nereikėtų baimintis, kad pristigsime puikaus karvedžio, kol tu esi sveikas ir gyvas. (A₃–A₃ verso / 55)

Nes ar yra tarp žymiausių karvedžių kas nors, kas būtų už tave – vienintelį tokį – žygiuose spartesnis, geriau įgudęs laidyti ietį ar pasiekti sprunkantį priešą taikliai sviestu ginklu, mkliau valdantis kardą ar turintis daugiau patirties raitelių susirėmimuose? Pagaliau – kuris būtų dalyvavęs tiekoje visų rūšių karinių pratybų? Kuriam taip puikiai tiktų visos tos marsiškosios puošmenos⁹⁰?

[...] kas pranoktų tave dvasios didybe? Kas [už tave] įžymesnis? Ko daugiau galėtų trokšti jūsų giminė? Jai priklauso išskirtiniai herojai, karžygiai, vadai, kunigaikščiai, pagarsėję neprilygstama narsa, o tu virš jų visų iškėlęs galvą, kaip kiparisai aukšti tarp svyrančių putino krūmų⁹¹. (B₁ verso – B₂ / 66)

90 Marsiškosios puošmenos (orig. *Mavortius ornatus*) – ginklai, šarvai, karo žirgas.

91 Plg.: „Betgi ištis tarp miestų kitų ji [t. y. Roma] galvą iškėlus, / Kaip kiparisai aukšti tarp svyrančių putino krūmų“ (Vergilijus, *Bukolikos*, I, 24–25; vertė Antanas Dambrasas).

[...] pamename, kaip švelniai elgeisi su belaisviais, kaip leisdavai moterims ir mergelėms išsaugoti nesuteptą jų garbę, su koku kilniu dosnumu pagelbėdavai žmonėms, prašantiems tavo malonės. (p. A₄ / 58)

Kokia daugybė yra dalykų, šlovingiausiasis Kunigaikšti, kurie teikia mums džiaugsmą, kuriuos mėgstame, kuriuos netgi laikome pagarboje, nors jie nei būtini mums, nei verti tokio susižavėjimo, – kaip antai, brangakmeniai ir meistriškai iškalinės vazos, marmuro kolonos, kesonuotos lubos, šilko drabužiai, tapytos drobės, meistriškumas dainuojant ir skambinant lyra, kvapiųjų aliejų aromatai, patiekalų prieskoniai. Visa tai ir dar begalinė daugybė panašių dalykų buvo išmoningai sukurti ne iš būtinybės, o tik tam, kad pamalonintų jautimus. Tad jeigu tai, kas džiugina jautimus, yra ir taip kruopščiai kuriama, ir rūpestingai saugoma, kiek svarbiau mums turi būti tai, kas guodžia mūsų širdis ir yra daroma dėl mūsų bendros tėvynės? [...] Štai kodėl žmonės žavisi šlovingais tavo darbais, Kunigaikšti Kristupai, ir ne tik žavisi, bet tiesiog juos dievina. (B₁ *verso* / 64–65)

Visi esame patyrę tavo maloningumą, teisingumą, geranoriškumą, [...] tačiau tai, kaip labai tu gerbi dieviškąją Jėzaus valią, kaip išsiskiri tarp kunigaikščių pamaldumu ir tikėjimo uolumu, neabejotinai paliudys tie, kurie žavisi regėdami ypatingą tavo polinkį į grynąjį tikėjimą. (B₄ *verso* / 76).

Gradauskas:

Jūs paskubėkit nūnai, saldžiabalsės Kamenos,
 Žodžiais, vien jam deramais, lig aukštųjų iškelkit žvaigždynų
 Kristupą, kurs Radvilų šlovingąją giminę tęsia.
 Daug jo kovota kare, kariaunas sudrebėti priverčia
 Mūsų atvykęs laukan ir pulkus apginkluotus išvedęs,
 Priešan nukreipia ginklus, visados kurie pergalę neša.
 Gyslose kraujas šeimos ir senasis šaunumas išlikęs,
 Protėvių savo pradus išsaugojo tolimas ainis.
 (22–29)

[Epizode pasakojama, kaip visai dar jaunutis Kristupas Radvila, po šlovingosios Mikalojaus Radvilos Rudojo pergalės išvydęs Ulos „laukus, nudažytus karo raudoni“ (128 eil.), pabūgsta neįstengsiąs šaunumu prilygti tėvui; šis jį ramina tokiais žodžiais:]

[...] „Giminės šviesuly mūsų skaisčiausias!
 Poelgiais jeigu narsiais garsėjo protėviai tavo,
 Siekė jei atkakliai, kad jų vardas šimtmečiams liktų,
 Būt nekilnus negali, nes toks yra kelias žvaigždėsna.“
 (134–137)

[Radvilos Perkūno atsakymas Steponui Batorui, kuris iš pradžių jam siūlė vien žvalgybinę užduotį bendrame žygyje į Pskovą, vengiant atvirų susidūrimų su priešu ir aplenkiant tvirtoves (255–260):]

„Priesakus vykdau džiugiai, betgi šitai nebūtų protinga,
Jei ta pačia kryptimi mes kartu patrauksim į žygį.
Laiką teleidžia kiti be naudos, o aš pasiruošęs
Negandas drąsiai lemties pasitikti visas, prasibrauti
Giriomis, tako kur nér, prasiskverbti, pelkynus įveikti.
Leiski tad priešų laukais atsitraukti, Didysis Karaliau,
Tarnui doram ir drąsių netramdyki užmojų dvasios.“
(273–279)

[Scena po pirmojo susirėmimo, vos persikėlus per Vakarų Dviną (Dauguvą), kai maskvėnai pasiduodami siunčia žygūnus prašyti taikos:]

Šiuos maloningas ramiai Kunigaikštis priėmęs išklauso,
Karą nutraukia ir jų pagailėjęs bausmę atleidžia:
„Ginklą, kary, suturėk, – atlaidumas laimėtojui dera –
Kilniai sutikt su taika, kurios nugalėtieji meldžia.“
(344–347)

[Prieš Urdomos šturmą:]

Liepia tuomet Lietuvos Kunigaikštis šaukliui įspėti,
Ženkłą duoti pirmiau apgultiesiems, kad kraujo nelietų,
Bet kad prašytų taikos ir malonės bei miestą užleistų.
Šie (o kvailybe žmonių!) paniekina priešą ir plūsta
Žodžiais šiurkščiais, priekaištaudami vėl paskatina pulti.
(497–501)

[Maskvėnų stovyklos sudeginimas:]

[...] įsako uždegti
Laužą didžiulį tuoj pat Radvila. Stovykla šitaip skitų
Virsta liepsna – ir kardai, ir vežimai, ir skydai, ir žmonės.
(426–428)

Kilo paskui Radvila, kareivius surinkęs, kelionėn,
Pergalę šventė, vadų maskvėnų šarvus nuplėšęs.
Žengė didingas, kare sunkiausią naštą pakėlęs,
Didis, nes rankose jo sutelkta valdžia begalinė.
(444–447)

Vis dar maskvėnų krauju negališ pasisotinti, [Radvila Perkūnas] kreipia
Žirgo vadžias šuoliuoti tolyn į priešišką šalį.

(482–483)

[Po Urdomos sunaikinimo:]

Volgos audringos krante kitame Radvila išsikėlęs,
Žengia gilyn, anapus tėkmės į žemę maskvėnų.
Dūmais šventoves, namus ir sodybas paleidžia, sau skina
Kelią ginklu. Nei laukų, nei žmogaus, netgi žuvusių turto, –
Nieko negaili. Tuo pat metu ir Jelcovo miestas,
Savo piliečiais, laukų derlumu ir turtais garsėjęs,
Žiezirboms skriejant lakioms vis tolyn, sudegintas buvo.

(596–602)

Su grėsminga lemtim, su priešų gausybe kovoja
Jo stipri dešinė ir niekuo nepalaužiamas ryžtas.

(637–638)

Pats Radvila, garsiausios šlovės troškimu užsidegęs,
Savo kohortas naujas apžiūrėjęs, senas apginklavęs,
Tuoį išrikiuoja gretas ir veda būrius pats pirmasis,
Ten, kur žvanga kardai, be baimės į vidurį puola.

(657–660)

Kaip apsaugoti galiu, kiek vargų ir kiek rūpesčių teko
Sielai tavai, kai senųjų Lukų kariaudamas siekė
Mūsų Karalius. Ir kaip dažnai, be pastogės užklupus
Tamsai nakties, dangaus atšiauraus rūstybes kentėjai.
Uolos guolį nakčia tau atstojo, žvėrimis netoliese
Ar iš snieguotų kalnų, ar olų baisingų atklystant.
Sudegė, traškant liepsnoms, padegta turtinga Kirempė,
Pasiuntei tūkstančius ten į Stikso šešėlius anapus,
Pergalės narsiai siekei, į priešų sūkurį puolęs.

(758–766)

Rimša:

[Iš eiliuotos „Prakalbos šioms knygoms“:]

Šaunumą ir narsius žygius etmono kilniojo,
šaunumą, kuriuo jis pasižymi, būdamas toks jaunas,
mielai apdainuočiau, apsaugyčiau kuo dailiausiai,
nors kvailam labiau dera tylėti nei kalbėti.

Tačiau jei ir tylėčiau, pasaulinė jo šlovė
 įsako man kalbėti tarsi šviesioji valdovė.
 Tikrai šviesi, nes jos apdaras toli aplink nušviečia,
 kaip įsiliepsnojęs laužas, kurį kažkas vidur lauko kūrena.
 Jo negali nepastebėti, – žėri jis iš tolo,
 pralinksmina kiekvieną keliaujantį žmogų.

Prieš pat savo mirtį regėjo jis [Žygimantas Augustas] gražius darbus
 Kristupo Radvilos, o kadangi šis, – tikras paveldėtojas
 ir kilniųjų protėvių šlovės, ir jų narsos, –
 nepamesdavo galvos ir didžiausiuose pavojuose,
 kareiviams vadovauti jį lauko etmonu paskyrė,
 kad savivaliautojams maskoliams ragus aplaužytų.
 (I, 7–12)

Jaunasis etmonas Radvila tuo metu pasieny
 išdėstė savo žmones, o kitą jų pusę
 prie savęs laikė, budriai sergėdamas sienas.
 Šio priešo jis anei bijojo, anei gerbė,
 nes iš arti buvo matęs, koks tas maskvėnų kovingumas,
 kai Ivanske po Ulos mūšio gausiai jų kraujas sruvo.
 Tenai Trakų vaivada, mielas jo tėvas,
 sutriuškino visas dideles ir labai savim pasitikinčias maskvėnų pajėgas,
 o jis, berniukas būdamas, drąsiai į tai žiūrėjo.
 (I, 85–93)

Didelėmis dovanomis norėjo jis [Henrikas Valua] pagerbti Radvilą,
 tačiau tas labiau troško pelnytos šlovės, nei daugybės miestų ir kaimų;
 troško, kad tėvynė pagaliau gautų taika pasimėgauti
 ir gyventų saugi, be jokių kautynių.
 (II, 13–16)

Pavydi šis jaunuolis savo protėvių šlovės,
 visai kaip Aleksandras⁹², kuris, patyręs iš raštų apie žygius
 narsiojo Achilo, kurį Homeras
 išgarsino savo eilėmis kaip bebaimą karį,
 tarė: „Ak jūs, dievai, kodėl gi man neduodat
 tokio Homero, – matyt, aš jums nerūpiu, –
 kad taip pat savo raštais išgarsintų žygius manusius?
 Bet, matyt, jų labai mažai? Poetai mano nebylūs
 ir nedaug ką tegali apie mane parašyti,
 tarsi būčiau bailiai tausojęs man skirtąjį laiką.
 Netausojau, – bet nežinau, kas apie mane parašys,

92 Aleksandras – turimas omenyje Aleksandras Makedonietis.

tokio aš nematau anei apie tokį girdžiu.“
 To šaunaus jaunikačio vardo, kol pasaulis gyvuoja,
 negalės nutylėti nei poetai visi, nei istorikai.

(II, 25–38)

Ponas etmonas jau liepia trimituoti atsitraukimą;
 riteriai įsišėlę prie pilies jodinėti
 nenori liautis, – jis jau ir pats tarp jų bėginėja,
 kad į pinkles nepakliūtų, karštai juos perspėja.
 Nes maskvėnai jau telkėsi saviesiems į pagalbą,
 o etmono didžiausias rūpestis – kad saviškiai nenukentėtų.
 Paskui, kai jau ne trimitu, bet savo balsu juos sušaukė,
 belaisvius į priekį pasiuntęs, žymesniuosis atsirinko
 ir pasiliko juos prie savęs maskvėnų klastos atvejui,
 kad jo žmonėms jokios kliūtys kelio nebepastotų.

(V, 57–66)

Tada karalius iš Vilniaus pajudėjo tiesiai lig pat Minsko, –
 Maskva labai bijo, kad nepatrauktų link Smolensko.
 Iš Minsko per Borisovą žygiavo iki Čiašnikų:
 ten karalius apžiūrėjo kai kuriuos dalinius.
 Trakų kaštelionas savo būrį irgi ten parodė,
 kaip tėvynei tarnauja, ne žodžiais, o veiksmais įrodė.
 Paskui nors neilgai, bet tikrai sklandžiai kalbėjo,
 visuose žygiuose nuoširdžiai jam tarnauti pasisiūlė,
 vardan savo valdovo ir mielosios tėvynės
 kapodamas maskvėnų galvas nuo jų aptukusių sprandų.

(VI, 31–40)

Kai jau žmonės iš tos vietos pajudėjo,
 Trakų kaštelionui visų priešaky būti tuojau pavedė.
 Tasai ir šįsyk visada pats pakelėse sargybas išstatinėjo, –
 kokį vargą patyrė šį darbą dirbdamas, tą kiekvienas žino.
 Vos užsnūdavo sargybinis, žadindavo vargdienį,
 pats ne kiekvieną naktį bent valandą gaudavo numigti.
 Dažnai vakarienę valgydavo, kai kiti pusryčiauja,
 pietus maloningajam ponui penktą valandą nakties patiekdavo.
 Būdavo, viena ranka rūkytą mėsą ir sausą duoną gniauzia,
 kitą sužvarbusią ranką pūsčiodamas šildo.

(VII, 1–10)

Toji dargana tuo metu visiems jau buvo įkyrėjusi,
 ką ir kalbėt apie etmoną, ant kurio iki vidurnakčio krapnojo.
 Parjojo, tirta it žuvis, iš vandens ištraukta, –

galima įsivaizduoti, kaip jam anuo metu smagu buvo.
 Visus laužus lietus užgesino, o sausų malkų nėra,
 šlaput šlaputėlis gulėjo, iki pat baltinių permerktas.
 Tik kitą rytą prie ugnies poną nurengė,
 o kai sušilo, tada jau ir valgyti jam davė.
 Vis dėlto, prieš šlapius drabužius nusimesdamas,
 dar gerokai prieš švintant, vos akis praplėšęs,
 pasiuntė mane į Polocko kašteliono stovyklą,
 prašydamas, kad tasai pats vietoj jo sargybą patikrintų.
 (VII, 29–40)

Pats jis nuolatos jodinėjo, sargybą prižiūrėdamas,
 vienus pasiima drauge grįžti, kitus ton vieton skiria.
 Jam niekis atsikelti vidurnaktį, jodinėti po stovyklą, –
 kad žmonės saugiai miegotų, pats šaltyje sergsti.
 Kai iš Lukų maskvėnai trauktis norėjo, jis tvirta ranka
 pats asmeniškai per baisią darganą naktinei sargybai vadovavo.
 Aplink pilį apjojo ir apkasus aplankė,
 pats mums vedliu buvo ir brastą pirmas išmėgino.
 (VIII, 53–60)

Miegas jo neįveikė, nė bluosto jis nesumerkė,
 pats tą naktį būdraudamas visiems pasitarnavo.
 Karalius Pilypas ramiausiai miegodavo, kai budėjo Antipatras⁹³,
 gali ir mūsiškiai išsimiegoti, kadangi yra *talis alter*⁹⁴,
 kuris, kai jie užmiega, už visus budi,
 nė kiek sveikatos negailėdamas, nuolatos triūsia.
 Gali karys ramiausiai gulėti, kai jam vadovauja toks etmonas:
 kol karys atsibus, jis penkis kartus atsikels.
 (VIII, 63–70)

[Stepono Batoro kreipimasis į Radvilą Perkūną prieš žygį prie Vitebsko:]

„Dabar drąsiai pavedu šiuos žmones tavo ištikimybei,
 nes ne kartą esu įsitikinęs, kaip puikiai išmanai riterystės meną
 tu, šaunusis Radvila, kuris nuo pat jaunumės
 išmokai negandas ištverti ir alkį kentėti.
 Tasai didžiausias Lietuvos valstybės priešas
 skundėsi tavimi, krauju apsipylęs ir viską praradęs.
 Su ta pačia dvasia ir dabar į Vitebską žygiuok,
 žinau, kad tas priešas tikrai tavęs pabūgs.

93 Antipatras (? – 319 m. pr. Kr.) – makedoniečių karvedys, valdant Pilypui Makedoniečiui ir jo sūnui Aleksandriui Makedoniečiui.

94 *Talis alter* – antras toks; kitas toks pats (*lot.*).

Pabūgs, tuo neabejoki: kai jie ten apie tave sužinos,
ne vienas, dar gyvas būdamas, apie kapus pagalvos.“
(IX, 67–76)

[Iš Radvilos Perkūno atsakymo:]

„Teikeisi man patikėti kilmingiems riteriams vadovauti
ir pats asmeniškai etmonu mane paskyrei.
Už tai aš tau, savo valdovui, dėkoju,
iš to matau, koks man esi maloningas ir geras.
Tačiau mano dorybe ir ištikimybe, kurią visad puoselėju
tau, savo valdovui, kiekvienas galės įsitikinti,
kai tuos tavo žmones su pergale pas tave parvesiu.
Tavo teisų reikalą parems Dievas danguje.
Vieno prašau: nelaikyk mūsų Vitebsko laukuose,
liepk paleisti tuos tavo žmones per maskvėnų kaimus:
geriau bus, jei sužinosim, kiek galios maskvėnai turi,
kai jų žemę pasieks tavo karališkoji ranka.“
(IX, 89–100)

O didysis Radvila, o šlovingiausiasis didvyri,
o, kodėl gi mums tavęs anksčiau nedavė anas senesnis amžius,
kai maskvėnai naršė po Lietuvos kaimus, –
būtum jiems įrodęs savo riterystės meno pranašumą.
Niekad nebūtum atidavęs platybių palei Dnieprą
tiems, kurie dabar net prie Volgos nepajėgia už skriaudą atkeršyti!
Įrodei, kad dar ankstyvos jaunystės metais galvodavai,
kaip norėtum atsidurti Maskvos žemėse, tuose pavietuose prie Volgos;
tad štai ir pabuvojai, braidei po Volgą, kaip ir pageidavęs,
ką ir pats Maskvos kunigaikštis tikrai gerai matė.
Ateities kartų kartos apie tave kalbės,
skambias dainas apie tave sudės.
Garsėsi tu kaip Vytautas visuose kraštuose,
nes esi vertas šimteriopos visų žmonių meilės.
O be to, tikrai dar mielesnis esi visam pasauliui todėl,
kad visa ką ne dėl savęs, o dėl savo valdovo laimi.
(XIV, 69–84)

6.2. PRIEŠO CHARAKTERISTIKA: IVANAS IV RŪSTUSIS

Pilgrimovijus:

[Perkūnas būtų galėjęs] „paimti į nelaisvę tą pagarsėjusį žvėrį ir Lernos hidrą (*nobilissimam istam feram et hydram lernaeam*) – patį Vasiljevičių (*Basilidem*), maskvėnų tironą“ (p. A₄ verso / 58), jei šis, „vaitodamas ir drebėdamas (*gemens et tremens*)“ iš baimės, nebūtų pasprukęs iš Staricos, prisidengdamas nakties tamsa (p. A₄ verso / 58–59).

[...] privertei bėgti tą priešą, kurio įpratęs bijoti visas pasaulis, kurio skeptrui pakluso grasis totoriai, prieš kurį keletu metų anksčiau baisų pralaimėjimą patyrė turkai, nesėkmingai kariavę su kazaniečiais prie Volgos⁹⁵. Tačiau kodėl kalbame apie barbarus? Ar karingosios vokiečių tautos nesyk neapėmė baimė, vien išgirdus to tirono vardą? Ar pats imperatorius Maksimilijonas⁹⁶ nesiekė su juo sudaryti sąjungos [...]? Ar ne jis Livoniją, tą anksčiau nenugalimą kraštą, užtvindė plėšimais, skerdynėmis, krauju ir karu [...]? (p. A₄ verso– B₁ / 59–60)

Gradauskas:

Pasakot reiktų ilgai, kiek Livonijos žemių nusiaubęs,
Laukia lig šiolei bausmės, kiek pilių dejonėm pripildė,
Kiek gi dykynėm tuščiom jisai [Ivanas Rūstusis] pavertė miestų, išvaręs
Žmones iš jų, nukautų kiek į niūrujų pasiuntė Orką.
Ginklo šlovė – Radvila, mūsų vadas, – šitai regėjo,
Džiaugėsi priešą tuojau nuo tėvynės sienų nuginsiąs,
Nešančiam kerštą kare užgrobtuosius miestus atgausiąs.
(309–315)

[Scena Staricoje, artėjant Radvilos Perkūno būriams:]

O Basilidas, nakčia matydamas šitokį gaisrą,
Ašaras liejo gaudžias: „O žiaurioji lemtie, pagaileki!
Nūn dar nesiųsk prapulties karalystei manai, pagaileki!“
Tuo po skraiste nakties, neapsakomos baimės pagautas,
Žmoną, vaikus kuo toliau į tėvynės tvirtoves išsiunčia,
Palydai skyręs tarnus atsidavusius. Barbare vade,
Šėlsti pykčiais baisiais, kad duotojo žodžio nepildei,
Bet per vėlu tau dabar paramos ir pagalbos ieškoti.
Baimintis tau dėl savų priderėjo tuomet, kai nepaisei
Valios dangaus, kai dievų dar dažniau šventoves bjaurojai,
Kai pamiršai, kas yra teisingumas ir teisė, ką reiškia

95 Pilgrimovijaus klaida: turimi galvoje ne Kazanės, bet Astrachanės gyventojai. Turkų sultono Selimo II (1524–1574) kariuomenė 1569 m. buvo apgulusi Astrachanę, tačiau maskvėnų garnizonas sėkmingai ją atmušė; Azovo tvirtovę blokavęs turkų karo laivynas buvo sunaikintas audros. Po šio pralaimėjimo sultonas 1570 m. pasirašė taikos sutartį su Ivanu IV.

96 Kalbama apie Maksimilijoną II Habsburgą (1527–1576), Šventosios Romos imperatorių nuo 1564 m.

Kilniai atleisti, kuomet nežinančios gailėsčio rankos
 Sruvo krauju nekaltu, negirdint vargšų dejonų.
 (603–615 eil.)

[Iš Radvilos Perkūno kalbos prie Toropeco:]

„Daug dažniau, karius apginklavęs, žemėsna mūsų
 Veržiasi jis ir, ką tik Dunojaus bangos skalauja,
 Perrašo tai nuosavybėn savon. Karalystės sarmatų
 Geidžia trečiosios dalies, kalbomis žudynes sukursto.
 Ką gali duoti žiauri dešinė tirono beširdžio?
 Koks gi Hesas nuožmus, koks Taranas žmonių tiek nudobęs,
 Įtūžiu koks Toantas prilygs iš Meotijos krašto?
 Baime kelia gyviems, nenumaldo jo rūščio, kas miršta;
 Grobia jaunas merginas ir nepaiso santuokos saitų.
 Taigi, kaip marą drauge mes naikinsime šitą pabaisą.“
 (672–681 eil.)

Rimša:

[Scena Staricoje, artėjant Radvilos Perkūno būriams:]

Pats didysis Maskvos kunigaikštis, į priebutį išėjęs,
 žvelgia į tuos [gaisrų] žiburius, nosį nukabinęs.
 Sako savo bojarinams gailiu balsu:
 „Ak, ak, jau dabar esu žmogus labai nelaimingas,
 jau štai man po pat nosim jie ugnis dega,
 jau į pačią Staricą kai kurie iš jų atjoja,
 o paskui juos – jaunas Radvila, krauju apsitaškęs,
 nori mane patį surišti, atimti mūsų vaikus ir žmonas.
 Dėl Dievo, vaikai, į baržas kuo greičiau lipkite,
 žmonos, vaikus susirinkusios, Maskvos pusėn iš čia važiuokite.
 Jau mano valanda atėjo, už nuodėmės esu nubaustas,
 ne kitaip, kaip velniai ant manęs tą Kristupą užsiundė.
 Bijoj manieji bojarinai jo tētušio,
 o aš pats – jo didžiai bijau, šito jauniklio.“
 (XV, 13–26)

[...] didysis kunigaikštis jau buvo labai linkęs taikytis
 po to, kai trejetą metų karaliaus baudžiamas buvo.
 Kai pilių ir žmonių nemažai prarado,
 jau jam apkarto toliau tokio vargo laukti, –
 ypač kai karalius, pats vadovaudamas, galingai apgulė Pskovą,
 o čia Trakų kaštelionas rūščiai žemes niokoja.

[...]

Ir gaila jam labai, ir baisu Pskovą prarasti;
 didi baimė išsikerojusi ten, kur jis gyveno, – net galvą jam įsiskaudo,
 nes jau matė, nelaimėlis, visur tirštus dūmus,
 matė, kaip žmones kapoja, kitus nelaisvėn ima, ima ir visokius daiktus.
 Į Staricą pas jį visi kas gyvas sprunka,
 niekas namie nesėdi, sprunka, svečių nelaukia.
 Žinios po žinių plaukia, žmonės kruvini atbėga,
 nė vienas neprisistato pas jį linksmu veidu.
 Rauda prieš jį, gailėdami kas žmonos, kas vaikų,
 kitas čia pat prieš jį stovėdamas nuo žaizdų ant žemės susmunka.
 Iš visų pusių nieko kito negirdėti, vien tik „vargas!“, „skauda!“,
 „susimilk, valdove, kad kiek – ir prapulsim;
 nuodėmės mūsų ar tavo mus visus pražudė,
 jau lietuviai pusę tavo carystės išmušė.
 Tu norėjai visą Lietuvą neteisėtai užimti,
 tai štai Lietuva tave patį baisingai nukariauja.
 Metas jau tau mūsų pasigailėti,
 arba atiduok mus Lietuvai su vaikais ir žmonomis.
 Jau Bielsko kraštas ir Rževo, ir Sielizarovo,
 Toropeco, Šolomo, jau ir Stara Rusos, –
 anksčiau buvo platūs, dabar visai maži,
 nerasi ten sveiko žmogaus, visi iškapoti,
 o kas gyvas liko, tą nelaisvėn paėmė,
 ničnieko ne mums, nei tau nepaliko.
 Vienuolynai ir miestai su visomis cerkvėmis
 visi išplėšti, o paskui liepsnomis išdeginti.
 Dabar jau į Porchovo kraštą jie pasuko
 ir tenai ne vienam galvą nurito.
 Palei tą miestą jie kaip namie šeiminkauja,
 visą tą kraštą kardu ir ugnimi siaubia.“
 Didysis kunigaikštis, tų jų aimanų klausydamas,
 nors ir tironas, vis dėlto apsiverkė dūšaudamas.

(XXI, 78–99)

6.3. VYTAUTO DIDŽIOJO ATMINIMAS

Pilgrimovijus: žr. citatą poskyryje 6.8.

Gradauskas:

[...] Čia Vytautas seną šventovę,
Didžią ir puikią, kadais prieš šimtą metų pastatė,
Ten, kur ledinis vanduo šaltinio nuolat sruvena.
Ši vieta pakylėja jausmus, – jau smilkalus deda
Ant aukurų Radvila ir tėvynės Dievui aukoja.
(685–689 eil.)

Rimša:

Prie tos pačios stovyklavietės viena cerkvė stovėjo,
neva Vytauto buvusi suręsta.
Jei tiesa būtų tai, kas apie ją kalbama,
ji turėtų ženklinti sieną tarp Maskvos ir Lietuvos.
Vytautas esą ten lenkiškos tikybos bažnyčią pastatęs,
o maskvėnai tą lenkišką į savo rusišką perdarę.
Betgi Vytautas Krokuvos bažnyčioj apkrikštytas buvo,
be to, kai tuos kraštus kardų ir ugnimi nukariavo,
jis dar buvo pagonis, cerkvių jis nestatė,
bet savąja narsa visose šalyse garsėjo.
Galėjo tą šulinį iškasti, kurį vadina
Vytauto šaltiniais, – bet ir tas šabakštynais užžėlęs.
Greičiau jau bus tuose dykuose laukuose pasidaręs pirtį,
tuomet, kai rūsčiai baudė Ordos kunigaikštikus;
jis ir po Uros upę braidė kada panorėjęs,
nes Lietuvos sieną palei ją buvo nužymėjęs.
Ar jis cerkves statė – nieko tikro apie tai nežinau;
ką gi, jei gyvi būsim, vėliau sužinosim.
(XVII, 39–56)

6.4. KARYBA, KARO ŽYGLIAI IR NUOTYKIAI

Gradauskas:

[Urdomos šturmas. Šią Gradausko poemos vietą siūloma palyginti su Tarvastos pilies šturmo aprašymu Jono Radvano „Radviliadoje“ (žr. II priedą):]

Tvorą klevinę tuomet Kunigaikštis pastato prieš lauką,
Tvirtina vietą, drėgnos dar žemės užtvarą kelia,
Pylimu juosia, aplink stovyklavietę užkardas daro.

[...]

[...] žemes netoliese

Liepia jis pulti, „vėžliu“ į bokštus tuščius įsigauti.
Liepia, iškasus slapčia požeminę perėją, skverbtis
Ją link tvirtovės ir ten pridėti parako gausiai.

[...]

Taigi, netrukę ilgai, sarmatų kohortos be triukšmo
Pasiekia sieną giliai po žeme, bandydami aklą
Lemtį kare, ir sieros smiltimis ten griovį pripildo.
Dirvos klodus sunkius staigus tuoj perskrodžia gūsis,
Liepsnos ugnies iš gelmių prasiveržia lig žemės paviršiaus,
Viskas, kas buvo viršuj, smiltimis sieros išblaškyta.
Sąsajos šonų vienur ir kitur ima irti, svyruoja,
Skečiasi stogas ir jo sujungimai, jau rūksta viršūnė,
Pylimui griuvus, anga didžiule iš šono žiojėja.
Žiežirbos kyla aukštyn, užsislėpę, kol nedvelkė vėjas,
Vėlei įgauna jėgos, ir liepsna netikėta sušvyti.
Šėlsta laukais aplinkui ugnis, sukėlusi gaisrą,
Apima liepsnos namus, ir tvoskia kaitra lig padangių.
Dreba gynėjai viduj sunerimę ir stengiasi veltui,
Vargšai, išvengti savos nedalios. Atsitraukia į pusę,
Dar pragaišties nekliudytą, tačiau gaisrais sužioruoja
Miesto tvirtovė visa. Pakilus sumaiščiai baisiai,
Dreba paklaikę, rūščios lemties ištikti, paskutinės
Laukia miesto dienos, kuomet, liepsnomis sužioravęs,
Gaisras bokštus sulig paviršiumi žemės sulygins.
Skyla gynėjai perpus: atiduoti pylimą priešams
Prašo vieni ir patiems namus užkariautus apleisti,
Ragina ginti kiti lig pat galo padegtą miestą,
Kol viena po kitos juos užgriūna negandos naujos.
Skyla minia nedarni, skirtingų draskoma siekių.
Tvieskia laukai godžiomis liepsnomis, kiek tik akys užmato,
Miestą ir žmones ugnis ta pati bematant praryja.
O netoliese nuo čia, krūtines šarvais prisidengę,

Tūkstančiai buriasi vėl, išsklaidyti jie bando rikiuotę
 Mūsų karių ir baisingas klastas krūtinėje rezga.
 Girdisi vien tik strėlių švilpesys, jiems puolus į kovą,
 Sudreba žemė, trenksmu visa padangė nuaidi.
 Sėja mirtį visur kariai, kur tik eina gatvėmis miesto.
 Nieko nelieta daugiau, kaip ginklus sudėti, maskvėnui.
 Ištiestos pančiams tuomet kraujuotos barbaro rankos,
 Bet per vėlu jam prašyti taikos – gailestingos malonės.
 Tuoj juos ratu supdami, visi sarmatai artėja,
 Žudo kartais išlenktais ir nuožmiai be gailesčio kerta.
 Kas gi tokias žudynes, kas žūtį ir pragaištį gali,
 Krentant miniai išvien, apsakyti? Laimėję be vargo,
 Žuvusių kūnus klane kraujuotame maišo sarmatai.

[...]

[...] Žolė pajuodusi drėksta,

Kreša, o žemė visa krauju pralietu garuoja.

(502–579)

Rimša:

Maskvėnai kai išvydo, kad jau svečiai apsilankė,
 kaipmat tiesiai priešais mūsų kišius su dauguma savųjų išpuolė;
 mat žinojo, kad mūsų kišių pajėgos už jų daug mažesnės,
 todėl jų daugybė prie mūsų kišių drąsiai šoko.
 Bet kadangi jie savo galiomis menkai tepasitikėjo,
 sutupdė kanapėse šaulius, kad padėtų.
 Patys mūsų kišius tik erzino kaip jaukas,
 bet nuo pilies nesitraukė toliau nei per šūvio atstumą.
 Kai tas maskvėnų gudrybes etmonas pastebėjo,
 tuoj pat nurodė, kuriems su jais susiremti.
 Maskvėnų tiršta it meldų, o mūsų žmonių vos saujelė;
 jų drąsą etmonas tokiais žodžiais žadina:
 „Ne pirmas kartas jums, doriems vyrams, kautis su tais smerdais,
 jau esat pratę tramdyti tą jų nartų būdą.
 Ir dabar nebijokit jų gudrių klastų,
 patys savo akimis pamatysit greitą jų žlugimą.“
 Tuoj su savo kuopa Oginskis ir Ragoža su savąja
 puola drąsiai prie maskvėnų, tačiau tie nesitraukia.
 Kai jau iečių antgaliai įsiremia jiems į pašones, maskvėnai atgal atšoka,
 bet štai link mūsų kišių baidi galybė šaulių žengia,
 grėsmingai pliekdami iš muškietų ir šaudyklių.
 Mūsų kiškiai nuostolių patyrė mažai, beveik jokių;
 nors žirgų po kareiviais daugybė buvo pašauta,
 bet kai žmonės sveiki – jautėsi nugalėję.

O kad iš pilies taip tankiai mūsiškius apšaudė –
 baimės sočiai buvo: rodės, plaukai nuo galvos byra.
 Po to etmonas saviškiams įsakė vėl išsirikiuoti, –
 tuoj kad šoks, kad pradės kanapėse maskvėnus traiškyti!
 Mat šauliai nuo mūsiškių kaipmat po kanapes išsilakstė,
 žiū, jau kardais pakirsti virsta it pėdai nuo vėjo.
 Kiti su maskvėnais prie pat sienų tāsosi:
 vieni jau nukauti, bet iš pilies vis nauji rodosi.
 Mūsiškiai nusiplūkę atgalios traukiasi,
 kiti, žirgus pasikeitę, juos palei pilį šokdina.
 Ilgokai užtruko žaidimai su tais niekšeliais,
 kol maskvėnų gretos prieš mūsiškius pakriko.
 Vieni pilin spruko, o kiti per upę, –
 persikėlė ponai, nuskendo tarnai.

(V, 19–56)

Jau dūmai pasirodė, su liepsnomis sumišę,
 vietomis jau maskvėnų kraujas srovėmis teka.
 Mat ponas etmonas liepė kazokams be atodairos
 žemę ugnim užleisti, žmones kapoti, neimti nelaivėn,
 kad dideliu grobiu apsikrovę neapsunktų,
 nes tikrai galį geresnio laimikio tikėtis.

(XI, 19–24)

Kelias į Maskvos žemes nuo Smolensko jau mūsiškiams už nugaros liko,
 o priešais juos – didžiulė sengirė kliūtimi dunkso.
 Ją maskvėnai „Meškapelke“ vadina,
 nė vienas žirgas kaip gyvas nėra tenai kojos įkėlęs.

[...]

[...] mūsiškiams, kad per tąją sengirę galėtų prasibrauti
 be nuostolių, teko patiems it baudžiauninkams darbo griebtis.

Vieni medžius kerta, trijų sieksnių apimties,
 kiti iš žabų kamšą kloja per tą klampią pelkę,
 dar kiti medžius, kur vienas ant kito gulėjo,
 šalin verčia, kad niekas praeiti nekliudytų.
 Negalėjai atskirti, kur etmonas, o kur ponaitis,
 išsiterliojo purvu kaip vasarą paršeliai.
 Faunai, Panas, silvanai, taipgi ir Satyrai
 džiūgauja, kad miške įklimpo ponai.
 Vienas šaukia: „broli, gelbėk, įsmukau lig kaklo“,
 kitas, iš purvyno išbridęs, purvą purvu prausia;
 mano, kad jau nusiprausė, o tebėr koks buvęs,
 purvais aplipęs, bet į kitą žiūrėdamas juokiasi.

[...]

Kai su neapsakomu vargu mūsiškiai tą sengirę perėjo,
 tuoj etmonas dėl žirgų, kurie buvo visai nusibridę,
 per tokius didelius liūnus klampodami,
 Drogočeve liepė apsistoti, dieną pailsėti.

(XI, 29–60)

Maskvėnai savo klastomis mūsiškius apmauti norėjo,
 bet labai greitai jomis nusivylė.
 Trijose vietose pasalas buvo įrengę.
 Mūsiškiai, tai pamatę, nuo žirgų nusėdo, –
 pasalose tūnojusieji tuoj spruko į krūmus, mūsiškiai tuos laužo,
 kiti ant žirgų maskvėnus po brūzgyną vaiko.
 Tačiau labai jiems trukdė pelkynai,
 kurie ponus etmonus kaip be rankų paliko,
 nes anie, vos pro trečiąją pasalą prasiveržę,
 puolė į mišką, šmaukštelėję vytiniu saviesiems bachmatams.
 Vieni, kas tik galėjo, spruko [...] į pelkes,
 kitus rišo, o dar kitus kaip meitėlius skerdė.
 Stovykloje ką rado, viską susirinko,
 o belaisvius etmonui atvedę atidavė.
 Jau nuo pat pradžių sėkmė aiškiai pasirodė;
 ji per Dievo malonę iki pat galo išliko.

(XII, 21–36)

[...] maskvėnai, supratę, kad apie juos sužinota,
 iš tos vietos labai anksti kuo skubiausiai pasišalino:
 vieni į Novgorodą, kiti net į Rževą,
 nes jau seniai tarpusavyje buvo taip susitarę.
 Mūsiškiai, jų paieškoję, atgalios sugrįžo,
 patys visi sveiki, bet nieko nenuveikę.
 Tačiau už tą pasijodinėjimą vis tiek atlygį gavo:
 iš pykčio žmonių prikapojo, pririnko nemažai.
 Pranešė savo ponui, kad maskvėnai pabėgo;
 šis tarė: „Tegul bėga į mišką, tegu nors pasiunta.
 Sunku vytis, kai bėga vilkas per tankius brūzgynus,
 ateis laikas, kai mūsų kardas jų neaplenks.“

(XX, 51–64)

6.5. KARO RŪSTYBĖ

Pilgrimovijus:

Ar dar turiu minėti prie Okos iškapotus maskvėnus? Ar ne tu užkariavai žymiausią tame kelyje miestą – Urdomą? Ir ne tik užkariavai, bet iki pamatų sunaikinai? Ten matėme, kaip su dūmais iki padangių kyla žiežirbos nuo degančių stogų ir namų, ten girdėjome gailiai klykiant senius, vaikus, paauglius, moteris ir mergeles, ten stebėjome griūvančius namus, žvengiančius žirgus, taip pat neįtikėtinai smarkiai per audrą iš dangaus besitrankančius perkūnus, ir ne kartą sielos gelmėse svarstėme, kiek blogybių atneša karas. (p. A₄ / 57–58)

Stebėjomės krauju raudonuojančiomis Volgos vilnimis; tarsi užuojautos apimti, apraudojome padegtą miestą, nusiaubtus laukus, arimais klajojančius valstiečius, baisią [šios] barbarų genties pražūtį. (p. A₄–A_{4 verso} / 58)

Gradauskas:

Netgi jei šimtas burnų, jeigu šimtas liežuvių man būtų,
Balsas plieninis, visų žūčių man neapsakyti,
Kardą ištraukia kuomet laukuose nugalėtojas priešų.
(34–36)

Krauna didžiulėn krūvon, kas per sąmyšį žuvo, ir kyla
Pylimas žemės sunkios, be žymės, neišskyręs nė vieno.
Motina čia, nelaiminga marti, šičia mielos seselės,
Sielvarto širdžia pilna, ir vaikai čia tėvų nebetekę,
Skausmo visai palaužti, prakeikia jie žiaurųjį karą.
Girdis bedalių rauda, vaitojimas dangų pasiekia.
(119–124)

[Anoniminio lietuvių kario pranašystė;]

„Kraštą žvaigždynų Meškos ir Borėjo matau nugalėtą.
Kur bepažvelk, „O dievai!“ laukuose maskvėnų girdėti.
Motinos čia (kaip varginga dalia!) ir vaikai, ir seneliai –
Kam gi jie kelia rankas į dangų, kam veltui maldauja?
Kurgi skuba plaukais palaidais merginų būrelis?
Šitaip lakštingala skundžias, kuomet praeivis užklydęs
Josios paukštyčius mažus, dar beplunksnius, numeta žemėn.
Juos aprauda nakčia ir gailingos giesmės nepabaigia
Medy nutūpus, daina jos liūdna toli nuvilnija.“
(221–229)

[Rževo šturmas:]

Čia Radvila įsiveržia greičiau už veržlųjį Eurą
 Ir, nelaukta pasirodęs, liepsna raudona apsiausti
 Pastatus liepia, karius nenuilsdamas ragina nuolat.
 Štai pragaistinga ugnis jau baigia žmones apjuosti,
 Plaikstosi liepsnos visur ir smilksta medis dar žalias.
 Žiežirbos sklando ore nuo gaisrų ir kyla į viršų [...].
 (453–458)

Siekia žvaigždynus dangaus dejonės moterų gailios,
 Verkia vaikai, laukai raudomis nuo išgąščio aidai.
 (465–466 eil.)

[NB! Šioje ištraukoje kalbama ne apie priešus, o apie įsiutusius saviškius:]

Įkarščio raiteliai taip apimti, atrodė, tarytum
 Plėšrūs vilkai, kurių jokia baimė nestabdo dėl pilvo
 Alkio nelemto, kai jis nasrus baisiuosius pražiodo.
 Aptvaro aukšto vidun įsiveržę, jaunus erylčius
 Atplėšia tuoj nuo avių, vartus įnirtę apdrasko.
 (477–481)

Kol iš slėptuvių saugių jie [maskvėnai] nenori išeiti ir bėga
 Nuo kalavijų karių, lyguma visa suliepsnoja,
 Žemė ugny, ir tuomet nelaimingi gyventojai miesto
 Nuovokos jau nebetenka, lengvai imami į nelaisvę,
 Krenta visi iš eilės, vejami iš gimtojo krašto.
 (629–633)

Rimša:

Aplink kariuomenę per aštuonias mylias visur ugnys matyti,
 baimė apėmusi (ak, deja) visą tą kraštą iki Volgos.
 Klyksmus, verksmus jau žemė vargiai begali išverti,
 niekas jokiais maldavimais negali aštraus kardo išvengti.
 Lučosnos upė teka – vanduo nuo kraujo pajuodęs,
 pulkai pačia jos pakrante su savo etmonu joja.
 Gena jaučius – karo laimikį, arklius, avis, karves,
 iš visų pusių pas etmoną veda ir pagautuosius
 ką tik bojarinų sūnus, stipriai supančiotus,
 veda ir šaulius, neseniai suimtus.
 Vieni sužeisti, o kiti savo brolius aprauda,
 ant kalnų ir laukuose daugybę lavonų regėdami.
 (XIV, 7–18)

Kai jau nemažai žmonių buvo anapus Volgos perkelta, –
tam tikslui buvo parinkti patys narsieji ir miklieji, –
ponas etmonas liepė Jelcovo miestą ugnimi sunaikinti [...].

[...]

Be to, išsyk keli šimtai labai turtingų kaimų
buvo padegta, taip pat vienu ypu keliasdešimt
žymių bojarinų dvarų aukštose kalvose;
žmonės įsakyta ne plokščiąja kardo puse, bet ašmenimis kapoti.
Ugnys visur žaižaruoja it žvaigždės padangėj,
maskvėnai laukuose išguldyti, niekas jų nelaidoja.

(XV, 1–12)

Kliudė mūsiškiams Seližarovo miestas,
per kurio vidurį teka Volgos upė.
Abu krantus jis buvo apkėtęs, su didelėmis cerkvėmis:
vienos buvo iš medžio, kitos aukštos mūrinės,
gražiai pastatytos, – tokių aštuonios buvo suskaičiuotos, –
[o] dvidešimt dvi medinės ugnimi supleškintos.
Neliko (kaip sakoma) akmens ant akmens,
nieko nebuvo palikta, – nei turtų, nei namų, – tai genčiai.
Tėvai gailiai žiūri – antai jų vaikus veda;
iš namų, iš cerkvių karštos plėnys lig pat dangaus lekia.
Skaudu vaikams žiūrėti į savo gimdytojus, –
nuplėšti nuo jų geri drabužiai, duoti niekam tikę skarmalai.
Motina savo vaikelius veža, vadeliotoja tapo,
vyrą kažkas kitas sau pasiėmė, ji viską prarado.
Per tris mylias nuo stovyklos buvo tas miestas,
kurį žiaurios liepsnos iki pamatų sudegino.
Tokia buvo etmono valia: kad viskas būtų deginama,
kad priešui nieko nebūtų palikta;
bet kad jo paties žmonės visi atgal susirinktų [...].

(XVI, 5–23)

Dar žmonės nebaigė įsikurti, o etmoną jau
žinios pasiekia – esą tavo žmonės visi sveiki;
didžiojo [Maskvos] kunigaikščio šaulių keturis šimtus užmušė,
anei vičvienaičiui neleido pasprukti,
ir prasčiokų nesuskaičiuojama daugybė iškapota,
nelaisvėn moterų ir vaikų kaip avių pririnkta.
Taip pat vieną bojarino sūnų, kuris šauliams vadovavo,
nors ten kažkuris buvo jį gerai kakton sužeidęs,
į stovyklą atvedę etmonui atidavė;
ten ir patys drauge su žirgais ilsėjosi.

(XVI, 41–50)

Ten prie [Toropeco] pilies saviškiams [Radvila Perkūnas] liepė įsitvirtinti,
 raiteliai, žirgus šokdindami, pilies įgulą drąsiai erzinti pradėjo.
 Kitus pasiuntė, kad visas maisto atsargas degintų,
 nei žmonėms, nei galvijams nieko nepaliktų.
 Dvi dienas laikė pilį apgulęs, o aplink bėda siaučia:
 maskvėnai visur mušami ir dar didžiausius nuostolius patiria.
 Žiūri jie iš pilies, visi ašaromis apsipykę,
 kalba: „Nežino valdovas, kas mus ištiko.
 Vargas, vargas mums nelaimingiems, šito Radvilos užpultiems, –
 atimk gi jau, Dieve, mieląją mūsų gyvastį,
 kad neberegėtume daugiau savo vaikų ir žmonių
 anei tų liepsnų, kurios degina viską aplinkui;
 arba nukreipki jį nuo mūsų į kitą pusę,
 kad mes bent vieną malonesnę valandėlę pamatytume.“
 (XVII, 71–84)

Trakų kašteliono tarnai prie Senosios Rusos
 rengia kruvinas žaidynes su tais Maskvos baisūnais.
 Ten jų du šimtus negyvų į pragarą pasiuntė;
 mūsų pusėje keletas sužeistų buvo,
 nes tie maskvėnai labai jau ilgai su mūsiškiais kovėsi, –
 visi kalbėjo, kad prieš tai jie prisigėrė
 karčiosios, o paskui vieni kitiems, rankas spausdami, prisiekė,
 kad su lietuviais kausis, kol vietoje kris negyvi.
 Štai dėl to su tais maskvėnais mūsiškiai vargo turėjo, –
 ne vienas kraują nuo kaktos šluostėsi, manydamas, jog tai prakaitas.
 (XIX, 89–98)

Ponas etmonas į [Lietuvos] kazokus tokiais žodžiais prabilo:
 „Jau į daugybę kaimų jūsų priešakinės gretos įsiveržė,
 įsiveržė į miestus, kurie dideli buvo, –
 jūsų dėka iš jų visų tik plėnys parūko.
 Imkit vėl į rankas savuosius skiltuvus, –
 kas tik ant žemės stovi ir kas ant vandens plūduriuoja,
 viską ugnim išnaikinkit, ir sodus, ir ganyklas,
 druskos garinimo bokštus ir katilus, ir visus padargus, –
 ničnieko sveiko toj Rusoj nepalikit,
 tegul viskas pražūva nuo jūsų ugnies.“
 (XIX, 125–134)

Maskvėnai paskui kariuomenę bėga tiesiai pas etmoną,
 pripuolę kojas jam apkabina, tarsi savo valdovui.
 Šaukia raudodami: „susimilk, saulele skaisčioji,
 leisk šviesą regėti, nepražudyk mūsų galvėlių“.

Neatsako jis į jų aimanas – gailestingumas *ardet*⁹⁷;
 liepė šalin eiti, nes *duro milite Mars gaudet*⁹⁸
 Be to, atsiminė savo valdovo žodžius, –
 kad kardu ir ugnimi naikintų Maskviškio valdas.
 Kazokai, stropiai atlikę, kas jiems buvo liepta,
 žmones iškapoję ir viską ugnimi išdeginę,
 tvarkingai paskui etmoną visi patraukė
 ir prie jo stovyklos nakčiai apsistojo.

(XIX, 139–150)

Kol Trakų ponas buvo Porchovą apgulęs,
 dažnai jo žmonės smagindavosi, maskvėnų medžiokles rengdami.
 Pririnko ten gausybę ir žmonių, ir galvijų,
 maskvėnų bojarinai į jų pinkles nuolat pakliūdavo.
 O jau kiek tų mažų vaikų, – vežimais juos vežė,
 visą Lietuvą ir Lenkiją jais aprūpino.
 Kai į ką nors kreipdavosi: „Padovanok man berniuką, broli“, –
 atsakydavo: „Nereikia manęs ilgai prašyti, štai imkite ketvertą.“

(XXI, 116–123)

6.6. ŽIAURUS KARO GROŽIS⁹⁹

Rimša:

Vėliau, kai Cerera jau pradėjo varpas linguoti,
 kai žolė lankas žaliai nudažė,
 kai vandenys nuo įgrisusių krantų tolėliau atsitraukė,
 kai jau nuslūgo jų šniokščiančios bangos, –
 nieko baugaus negirdėti, kur pažvelgsi, linksma,
 piemuo švilpiniuoja, ožiukai aplinkui jį strakalioja...
 Pamatęs, kad po giedrų dienų geri orai nusistovėjo, karalius
 tarė: jau metas vykdyti savo sumanymą.
 Taip taręs, įsakė skardžiuosius trimitus pūsti;
 jau būgnai dunda, baugius garsus skleidžia.
 Visur mirga įvairiaspalvės iečių vėliavėlės,
 ant ietkočių aštrūs antgaliai, nuostabiai iškalinėti.

97 Čia: degina krūtinę (lot.).

98 Marsui patinka [tik] negailestingas karys (lot.).

99 Šią taiklią formuluotę pasiskolinome iš: Rzepka Wojciech Ryszard, Sajkowski Alojzy, „Andrzej Rymczy „Dziesięć-roczna powieść wojennych spraw...“, p. 126.

Žirgai žvengia, šarvai džeržgia, viskas aplink grėsminga,
Haidukai¹⁰⁰ su muškietomis žengia trim eilėmis.

(VI, 17–30)

Ir štai į lauką išeina bebaimiai kentaurai¹⁰¹,
vien su ilgomis ietimis, totoriai – su lankais,
išmargintas vėliavas į lauką išneša,
paskui baltąją su juodu Ereliu¹⁰² neatsilikdami skuba.
O kadgi daug mažųjų vėliavėlių, – negaliu suskaityti,
pavargsta mano protas, galva pradeda svaigti.
Ir vėl neša, – dabar nuostabių spalvų siuvinėtas skraistes¹⁰³,
aplink kurias buriasi daugybė bajorų su šaudyklėmis.
Būgnai dudena, ir visi jie sutartinai žengia,
jokio susistumdymo nė vienoj gretoj nematyti.
Vis didesnė baimė tuos laukų dievus apima,
jau varpos, laukai, galvijai ir avys laisvės neteko.
Paskui įžengia į tą patį lauką [nešuliniai] arkliai pasikeitę,
vien mulais, kiti kupranugariais pavirtę.
Tarp jų raiteliai drąsiai šūkčioja,
savo gražią vėliavą būrio vidury nešasi.

(XIII, 15–30)

Čia jau nebežinau, ar tai diena, ar naktim pavadinti,
nes viską kuo gražiausiai nušvietė tos ugnys,
kurių visose pusėse matėsi daugybė, –
nakties tamsybėms leidžiantis, visai nesutemo.

(XIV, 39–42)

Aušra savo auksinius plaukus išpynusi į visas puses iškedeno,
visas nakties tamsybes į jūrą nuginė.
Skaisti saulė jau spindi virš tų žemų miestelių,
aiški baltuma apšviečia laukus ir daržus.
Trimitas per rajas savo šiurpų balsą skleidžia,
būgnai dunda, lazdelės nuo jų nesitraukia.
Lengvutis vėjelis vėliavas gražiai plaiksto,
Trakų kaštelionas su savo riteriais prie Toropeco artinasi.

(XVII, 63–70)

Po to jis [Radvila Perkūnas] liepė sutrimituoti skardžiabalsiais savo trimitais,
liepė pradėti mušti būgnus, maskvėnams siaubą varančius.
Pulkus gražiai išrikiavo, tikrai kaip prieš mūšį,

100 Haidukai – vengrų pėstininkai.

101 Kentaurai *čia* – iš tolo matomi raiteliai.

102 Balta su juodu Ereliu – Radvilų vėliava.

103 Skraistes *čia* – vėliavas.

vėliavos išskleistos, – aišku, kad taikos tai nežada.
 Pulkas paskui pulką pamažiukais darniai priekin žengia,
 Toropeco įgula labai tais žmonėmis stebisi:
 kadgi puošnūs visi, paauksuotais šarvais,
 joja tarsi ponai ant turkiškų žirgų;
 o paskui juos ginklanešiai, dailiai aprengti,
 aukso grandinėmis visi apsijuosę;
 paskui šiuos – eiliniai, šarvuoti, su ietimis,
 šie ne tik su maskvėnais, – su liūtais kautis galėtų.
 Paskui šiuos su savo rotmistras eina haidukai,
 visi tvirti vyrai, galingi kovotojai.
 Visi turi muškietas su paruoštais skiltuvais, –
 prieš bet kokį priešą atsilaikyti galėtų.
 Tarp jų vėliavos išskleistos plazda,
 grakštūs vėliavnešiai aukštai jas kelia.

(XVII, 85–102)

Kitą rytą, kai jau naktis savo sparnus suglaudė,
 kai skaisti aušra spindulius paskleidė,
 paukščiai dideli ir maži iš miškų išskrido,
 renka grūdus laukuose, naudojasi atokvėpiu.
 Bet štai vario trimitas kažką ypatinga raliuoja, –
 tą garsą išgirdęs kiekvienas, kaip įprasta, apsiginklavęs rikiuotėn stoja.
 Paskui stebėtinai darniai į priekį pajudėjo, kaip rinktiniai iš rinktinių,
 žmonės tikrai riteriški, tiesiog neįkainojami.
 Jau ten žiba valytas sidabras, keliskart lydytas auksas,
 kardai vien damaskiniai, ietys plieno antgaliais.

(XVIII, 1–10)

6.7. MASKVOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KRAŠTOVAIZDŽIAI (HODEPORIKO ELEMENTAI)

Gradauskas:

Plyti plačiai ji [Moskovija] po šiaurės skliautu už sienų sarmatų,
 Amžinas įšalas ten, šalis sukaustyta ledo.
 Derliaus neša mažai, nes prie arklo yra neįpratus.
 Mėnesiams slenkant ilgiems, pasėliai vos vos tepagelsta.
 Bakcho nėra čia genties, vardai nežinomi vaisių.
 Vandenys vaiskūs tačiau čia kaimenes girdo, žaliuoja

Pievos aplink, čia erylčiai dygius erškėčius, ožkaitės
 Grauzia, didžiuliais laukais galvijai laukiniai klajoja.
 Žmonės čia nuožmūs, šiurpu į juos pažiūrėti, jų siela
 Darbui sunkiam niekados nepalenks savo kūno grėsmingo.
 Maistas jų – grobis, vanduo vietoj vyno, o slyvos laukinės –
 Dovis Cereros. Stiprus tai priešas, kai raitas šuoliuoja,
 Strėlę kai leidžia toli. Atkaklus jis kare, nuolat naują
 Grobį gabantis džiu ir gyventi iš to, ką priplėšia.
 (295–308)

[...] Kantri čia žemė arklui ir grūdai,
 Derlius gausus, javai laukuose ir pievos vešliausios.
 (332–333)

Veriasi laukas tuomet jiems nykus ir žolė nujuodavus,
 Kyla giria ąžuolų – brūzgynų ir medžių tankynė.
 Dygūs erškėčiai visur čia kerojo, kiek akys aprėpia,
 Ir miškuose aukštuose lyg per stūksančią užtvarą tvirtą
 Jokio takelio nėra per klampus meldynus išbristi.
 Pelkė žirgui veržliam per gramzdi ir liulanti žemė,
 Mat išlaikyt negalės ji kanopų, statomų baugščiai.
 (352–358)

[Žygis į Rževą:]

Kraštas yra, tolumon nusidriekęs po skliautais šiauriniais,
 Žemė, turtinga geru Cereros, kur derlių dosningą
 Neša pasėlių laukai, ten gausus gyventojų kraštas.
 Rževo vardu jinai pavadinta maskvėnų, drėkina
 Oka veržli jos laukus ir daugybę kartų vagoja.
 (448–452 eil.)

[Urdoma:]

Miestas mūrais tvirtais ten slėnio plynėje stūkso,
 Supa grožis gamtos ir upė srauni per jį alma,
 Juosia aplinkui griovys ir sustiprina ąžuolo kieta
 Sienos, užpiltos žeme, žalia dar lauko velėna.
 Supa jį lyguma, puiki ir derliaus dosninga,
 Našūs laukai ir vaisinga dirva jam galybės suteikia.
 Urdomos vardą yra jam skitai suteikę [...].
 (484–490 eil.)

Rimša:

Jau už nugaros mūsiškiai paliko ir kitas prakeiktas sengires, –
 tuoj priešais juos pasirodė tarytum kitas pasaulis.
 Laukai gražūs, linksmi, kone kaip rojui,
 kaimų visur aplink pilna, jokių miškų net nesimato.
 Ak, kokia išdidi Cerera su varpų vainiku vaikštinėja,
 Valstietis aštriadančiu pjautuvu javus pjauti ruošiasi.
 (XIII, 1–6)

Toje vietoje Lučosnos upė įteka į upę
 šlovingą, kurią Tudu vadina; uostas prie jos neeilinis.
 (XIV, 37–38)

Nuo šios stovyklos keturios mylios buvo
 iki tos vietos, iš kur šaltiniais ištrykšta Volgos upė ir Dvina,
 kurias visi kosmografai šlovina:
 kokie nuostabūs jų krantai, kaip jos į jūrą įteka,
 kokie miestai prie jų, kokie garsūs uostai,
 kaip upeiviai iš jų gausią naudą gauna.
 Tie kosmografai apie jas visokių neregėtų dalykų prirašė,
 aišku, kad patys, vargšeliai, niekad ten nebuvojo.
 Geriau būtų pasiklausę tų, kurie ten buvo,
 kurie ne su plunksna, o su kardu rankoj į tas upes iš arti žiūrėjo.
 (XVI, 11–20)

6.8. LIETUVIŠKASIS PATRIOTIZMAS, DIDŽIAVIMASIS KARINE GALIA

Pilgrimovijus:

Juk visų pirma tavo tėvynė yra toji Lietuva, kuri pati viena tiek kartų yra pagimdžiusi didžiausius ir išmintingiausius valdovus, Vytautus ir Jogailas, kad jau vien dėl šios priežasties atrodo, jog ši žemė ne tiek norėjo varžytis su visa Sarmatija, kiek pati viena ją nušviesti, idant lietuvių vardas, dėka šių dviejų narsiausiųjų valdovų, kurie abu buvo kilę iš šios tautos, išgarsėtų visame pasaulyje. (B₃–B₃ verso / 72)

Gradauskas:

Šitaip, maskvėne, žodžiu pasikliauti tavuoju mes galim?
 Tikėtės mūsų žemes ir toliau be bausmės puldinėti?
 Manote, joguei kovon nebegali pakilti lietuviai,
 Prievartą jūsų kentės bei nedrums sau dvasios ramybės?
 (1–4)

Taigi sustato narsias į rikiuotę pajėgas sparčiai
 Vadas karingas [Radvila Rudasis], pirmyn į priešą vėliavas veda,
 Sieloms draugų prieš tai suteikęs stiprybės:
 „Kilnūs kovos bendražygiai, karuos užgrūdintos širdys,
 Dvasios tvirtybės nūnai mums prireiks ir bebaimės krūtinės, –
 Šiandien išaušo diena, įžaduos ir troškimuos matyta,
 Kaltę išpirks tuoj tauta nedora, praliejusi kraują.
 Priešas tegu nebaugina: nėra nuožmieji maskvėnai
 Taip jau galingi, krauju nuo mūsų ginklo kadaise jie plūdo.
 Te neapleis mūsų viltis, kuomet Kristus globoja ir veda.
 Taigi pirmyn! Likimu pasikliaukim, nes mums palankus jis,
 Lūkesčiai šie neapvils, tad priplėškite barbarų turto.“
 (55–66)

[Pirmasis Radvilos Perkūno susidūrimas su maskvėnais, persikėlus per Vakarų Dviną:]

Jėgos nelygios, lemtis maskvėnams neša nelaimę,
 Traukiasi jau, žygūnus išsiuntę taikos jie maldauja.
 Žada lietuvių tautos pripažinti jie valdžią ir galią,
 Jai nusilenkti, nes taip dėl savosios gyvybės bus ramūs.
 (340–343 eil.)

[Radvilos Perkūno kariai tiesia taką per pelkę:]

Taigi, šakas kirsdami, jomis sau kelią iškloja
 Narsūs lietuviai, tankia lapija meldynus uždengia.
 Prakaitu kūnas šiltu ima srūti ir kvapas dažnėja,
 Betgi sunkumai jokie nei palaužia, nei įveikia dvasios.
 (359–362)

Net nepradėję kovos, palydi gyvybes maskvėnai,
 Mūsų tvirtoms pajėgoms pasipriešinti jie neįstengia:
 Krenta nuo kardo vieni ar srauni tėkmė juos paglemžia,
 Puola bėgti kiti, kad priedangą saugią pasiektų.
 (410–413)

[Radvilos Perkūno kalba po Rževo šturmo:]

„Metas nūnai už lietuvių tautos prarastąsias gyvybes
Kerštui atėjo, bausmės pelnytos už tai reikalauti.
Pergalė ši jau yra mūsų rankose, eikit, nedelskit!
Imkitės ginklo greičiau, iš kautynių veskitės grobį.“
(472–475)

[Radvilos kreipimasis į karius prieš Urdomos šturmą:]

„Ar atsiras iš jaunimo kuris, kas pirmasis į miestą
Ugnį įleis, prasiverš, kad deglus per sieną įmestų?
Atpildą jis atneš su savim: kai liepsna įsisiautės,
Pulkite juos iš visur ir bauskite žodlaužą gentį.
[...]
Lai ši padangė išvys daugybę pergalių jūsų.
Buvusią šlovę lig šiol atstatykite, Lietuvą remkit
Savo pečiais – ji žemė tėvų. Už viską atlygins
Būsimas mūsų, atneš mums pergalę taiką tvirtesnę.“
(516–525 eil.)

[Iš Radvilos Perkūno kalbos po pirmojo susirėmimo prie Toropeco:]

„Vėl, bendražygiai mani, piktavalę naikinkite gentį.
Kraštą Maskvėno ugnis žaižaruojanti turi nusiaubti.“
(670–671)

[Įvykiai prie Senosios Rusos:]

Ten Obolenskis kariams vadovavo ir jau nugalėtas,
Progą nutaikęs, drąsos pastūmėtas beprasmės, ištrūksta.
Žirgu veržliu ir strėle pasivijęs bebaimis sarmatas
Šūkteli jam: „O beproti, nejau tikėjais iš mūsų
Rankų galįs išsiveržti? Nejau nesukėlė tau baimės
Tavas narsumas? – drįsai įžūliai pasipriešint lietuviams?“ –
Taręs, belaisviui abi jo rankas grandine surakino.
(723–729)

Rimša:

[...] etmonas būrį kazokų pasiuntė iki pat Oršos, –
tai išgirdusi, Maskva persigando kaip reikiant,
nes žinojo, kad žmonių daugybė visur kur aplinkui
siaubiamaisiais būriais semia maskvėnus nelaisvėn, kada tik užsigeidę.

Kai tą sužinojo didysis Maskvos kunigaikštis, –
o jis tuo metu Možaisko laukuose su savo žmonėmis stovėjo,
nes žinojo, kad sienas sergsti jaunas Radvila, –
pasiuntė žygūnų pas lietuvius, trokšdamas susitarti geruoju.
Perdavė, kad našlaičių¹⁰⁴ niekaip skriausti nenori,
kad mieliau su jais taikoje gyventų ir kad karu bjaurisi.
Tačiau išmintingi ponai pasitarę šitaip atsakė:
nors taikos jie neniekiną ir kivirčiais nesidžiaugia,
„bet tegul tatai žino jūsų didysis Maskvos gospodarius¹⁰⁵,
kad prie nelaisvės niekad nebuvo pratusi Lietuvos tauta.
Ta šventąją laisvę mes labai puoselėjame,
nelaisvė bjaurimės, – nes juk nei šis, nei tas būtų
grasinimų bijoti, it kokioms žuvims nuo tinklo sprukti;
juk mes esam bajorai, laisvi be išlygų,
kurie svetimo jungo ant sprandų nenešiojam;
karo mums nereikia, bet taikos neprašom.“

(I, 61–80)

Tą sengirę išilgai ir skersai maskvėnai buvo užvartomis nukloję
beveik per pusantros mylios, nes lietuvių bijojo,
ir turėjo tokią viltį, kad vos iki čia priėję
tikrai atgal pasuks, toliau nebeis.
Bet juos toji viltis smarkiai apgavo,
ne vienam ir vaikus, ir gyvybę kainavo.

(XI, 51–56)

Patraukė gražiomis gretomis prie Urdomos miesto;
ponas etmonas tuoj įsakė: tegul jį suryja ugnis.
Tegul žino Rževe, kad Radvila jau arti,
tegul atjoja, pamėgina, kam gyvenimas nemielas.
Nes vos per dvi mylias pro tą Rževą buvo praėję,
o ten buvo maskvėnų pajėgos, kurių jie ir laukė
prie to Urdomos miesto, kol tas nesudegė,
tačiau ničniekas iš tos pusės nepasirodė.
Kai per Tudą kėlėsi, jau tada būtų apsidžiaugę,
jei tenai Rževo maskvėnai būtų su jais susikibę.
O tie tarsi žąsys pintam narve tykiai tūno,
žinodami, kad aplink juos visiems labai rieta.

(XIV, 45–56)

104 Našlaičiais čia vadinama be valdovo likusi tauta.

105 Lenk. *hospodar* – Moldavijos, Valachijos ir kt. kunigaikštukų titulas; čia greičiausiai pavartotas niekinamąja prasme, pagal sąskambį su rus. *gosudar'* (valdovas).

Taip traukė iki Nieševicų, paskui į visas puses
žmones paleido – ir raitus, ir pėsčius – siaubiamaisiais būriais,
įsakęs, kad viską – kaip javus, taip ir šieną,
sudegintų, o Maskvai nieko nepaliktų.
Po to apsinakvojo Kniazje Sele prie Senezos
upės; maskvėnams iš baimės kukšteros šiaušiasi.
Į Staroje Selo žygiavo link upės Kunašovkos;
maskvėnus tik riša, o tie jau tyli kaip avys.

(XVII, 114–121)

I PRIEDAS

Istorinės žinios apie Kristupo Radvilos Perkūno 1581 m. žygį į Maskvos žemes

Cit. iš: Sigitas Narbutas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, p. 33–34.

1581 metais Steponas Batoras paliepė Radvilai Perkūnui vykti į Vitebską ir iš ten sekti priešų judėjimą. Tačiau Trakų pilininkas¹⁰⁶ toje pasienio tvirtovėje nesėdėjo. Gavęs karaliaus sutikimą, jisai rugpjūčio 5 dieną su keturiais (pasak Gradausko, – su aštuoniais) tūkstančiais vyrų leidosi į Maskvos valstybę. Rugpjūčio 7–8 dieną laimingai persikėlęs per Dauguvą (pasak Gradausko, tai įvykę rugpjūčio 16 dieną), jis rugpjūčio 10 dieną pasiekė pirmąjį priešų miestą – Veližą, sudegintą per vieną praėjusių metų antpuolį. Iš čia lietuviai suko šiaurės rytų kryptimi ir giriomis pasiekė Tverės sritį, kurią iš vakarų saugojo pati gamta. Mat rugpjūčio 17 dieną jie atsirėmė į tyrulius, kuriuos kai kurie šaltiniai vadina Meškapelkėmis.

Radvilos Perkūno vyrai persikėlė per Meškapelkes kitą dieną, ties Pokrovo vienuolynu išėjo prie Mežos upės. Šioje vietoje rugpjūčio 20 dieną saviškius pavijo Filono Kmitos, kito lietuvių karvedžio, eskadronai. Rugpjūčio 21 dieną lietuviams kelią pastojų didelis maskviškių kariuomenės dalinys, vadovaujamas vaivadų P. Boratinskio ir M. Nozdrovato. Sumušęs maskviškius, Radvila Perkūnas pasileido per Tverės sritį naikindamas pasėlius, degindamas kaimus ir dvarus. Šitaip keršydamis už anksčiau maskviškių nuniokotą gimtinę, lietuviai priėjo Urdomos miestą, jį apgulė ir rugpjūčio 26 dieną užėmė. Sudeginę Urdomą, Radvilos Perkūno vyrai persikėlė per Volgą ir puolė Staricos link. Ten tuo metu buvo Ivanas Rūstusis su visa savo šeimyna. Įspėtas ugnies pašvaisčių apie artėjančius priešus, Ivanas Rūstusis skubinau pasitraukė iš Staricos (apie tai lietuviams papasakojo vienas perbėgėlis, aukštas Ivano Rūščiojo rūmininkas Danielis Murza). Tada lietuviai pasuko atgal ir patraukė palei Volgą. Rugpjūčio 27 dieną išsiuntęs pas karalių LDK raštininką Pilgrimovijų ir paimtus į nelaisvę maskviškius (pasak poeto, tai įvykę rugsėjo 24 dieną), Radvila Perkūnas žygiavo toliau ir priėjo Seližarovą. Rugpjūčio 30 dieną Radvilos Perkūno vyrai užėmė bei sudegino miestą ir veikiai ties Pavelo kalnu sumušė dar 400 šaulių būrį (Gradauskas nurodo 200). Rugsėjo 8–10 dieną lietuviai trumpam stabtelėjo Dubinoje. Mat čia Radvila Perkūnas užėjo dar Vytauto statytą bažnyčią ir joje pagerbė didžiojo karvedžio atminimą. Žygiuodami toliau, lietuviai rugsėjo 13–15 dienomis apgulė ir mėgino užimti Toropeco tvirtovę. Rugsėjo 17 dieną Kmita atsiskyrė nuo pagrindinių pajėgų, pasuko į vakarus ir su savo eskadronais laimingai pasiekė Lietuvą.

Nuo Toropeco Radvila Perkūnas patraukė link Kunijos ir Seriožos upių, jas aplenkė ir priėjo Lovatę, tekančią jau nebe Tverės, o Novgorodo srityje. Rugsėjo 24 dieną Radvilos Perkūno vyrai priėjo Kolomną ir joje ilsėjosi penkias dienas, o paskui patraukė link Staraja Rusos¹⁰⁷ miesto. Spalio 1 dieną jie užpuolė ir sudegino Staraja Rusą, o paskui priėjo Porchovą, pirmą didesnę Pskovo apskrities miestą. Iš Porchovo apylinkių jie išžygiavo spalio 19 dieną ir po penkių dienų pasiekė patį Pskovą. Spalio 24 dieną Radvila Perkūnas su triumfu įžengė į karaliaus Stepono Batoro stovyklą.

¹⁰⁶ Terminu „pilininkas“ Sigitas Narbutas keičia terminą-skolinį „kaštelionas“, tačiau šie terminai nėra sinonimai: pilininko pareigos buvo daug žemesnės, nei kašteliono. Trakų kašteliono, kaip ir LDK pakanclerio, postą Kristupas Radvila Perkūnas gavo 1579 m.

¹⁰⁷ Dabar ši miestą vadina Senąja Rusia.

II PRIEDAS

Jono Radvano „Radviliados“ ištrauka apie Tarvastos pilies šturmą (tekstas palyginimui)

Cit. iš: Jonas Radvanas, *Radviliada*, parengė, iš lotynų k. vertė Sigitas Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997, p. 83–89.

[II dalis]

Pradeda vyrai pilies apgulimą didžiaisiais pabūklais,
griauna be perstojo jais tą tvirtovės puošmeną – bokštus, 155
remiančius dangų. Tik žybt, ir jau pragaištį nešantis žaibas
skrenda – prieš tokį turbūt nė kiklopiškos sienos netvertų!
Vienas už kitą greičiau išgriauti mūrą pabūklai
skuba ir sienas baisiu dundėjimu aižo, paeina
triukšmas ir žemę storai aptaiso nuolaužom mūrai, 160
žemė vaitoja ir jai atitaria aidu paskliautė.
Leisgyviai virsta Maskvos kareiviai aukštai iš tvirtovės,
siutas aršus ir pyka, iššautų sviedinių pagimdyta,
šėlsta (baisu apsakyt!), lyg kad visą padangę ar žemę
purtytų Tėvas – patsai kratytojas žemės Neptūnas. 165

Tik nepabūgsta pilies nesugriauamos sienos patrankų
šūvių, o stūkso nelyg kentauriškos uolos – be proto
aukštos, viršūnėm stačiom ir tik panieką rodančios vėjų
antpuoliams, marių bangoms, nors nuo jų neapsaugotos nuodėm...
Smulkius deglus kai kurie lietuviai svaiddo ant mūrų, 170
veržias per mirtį kiti prie tvirtovės, bet nieko nepelno.

Mat neprarado galvų, nors patekė į tokį pavojų,
priešų kareiviai – mirties kruvinosios tarnai atsidavę.
Gynėsi prieš lietuvius jie visais įmanomais ginklais:
švilpiančius sviedinius jų didžiulės patrankos į priešus 175
spjaudė kartu su ugnim, pro angas be tvarkos juos apšaudė,
laistė juos skystu švinu dusliam bildėjimui aidint.

Daugel vyrų narsių į mirties rankas jie išduoda,
daugel jie, aukštus kuorus gindami, į mirtį pasiunčia.
Kuo atkakliau su ginklu lietuvaičiai užimti tvirtovę 180
baudės, sutelkę jėgas, ir visa galia ją išgriauti
stengėsi, tuo atkakliau maskviškių įgula gynės.

Jau prieš Maskvos kareivius ir jėgų neužtenka, ir tuščios
karo mašinos, kai čia įtaiguisis Narsumas ateina,
neviltį varo šalin; Fortūna ir Marsas vėl grįžta, 185
dar skaistesnius spinduliuos Šlovė per vargus pasirodo.
„Dešimtį metų Troja danajų laivus sugaišino,

- išdavė savo ainius apgultoji Mesėnė spartiečiams¹⁰⁸.
 Ar nugalėtam gražu kam sustoti, karą pradėjus?
 Ar ne tironas žiaurus nebaudžiamas ščia surengė 190
 kruviną pirtį? Ar jis gyvybės neatėmė vyrams?
 Ne, tik ne šito visa širdimi susirūpinęs troškau!¹⁰⁹
- Dieną ir naktį tokių abejonių kamuojamam vadui
 gimė planas galop prie pilies prasiskverbti suradus 195
 kelią giliai po žeme. Tas vienintelis būdas jam liko
 (šventas garbės troškuly, ar ne tujen mirtingą krūtinę
 nuolat į priekį stumi?), tad landas po žeme pasidaro
 ten, kur nebūta landų, ir vogčia į gelmes nusileidę
 parako, bokštų tvirtų grioviko, ten padeda vyrai.
 Vos tik ėdrioji liepsna padarytais latakais nubėgo, 200
 žemė sudunda ūmai ir nuo kilusio požemiuos griausmo
 ima dejuoti dirva, ir visa padangė subilda,
 kai dideliais gabalais sudraskytasai dirvos paviršius
 išlekia oran, ir jau jokių nebelaikomos jungių
 sienos kartu su žmonėm bildesy neapsakomam griūna. 205
 Matos tvirtovė visa kaip ant delno, ir baimės įvaro
 pradžiai nauja padėtis: užvaldyti panikos žmonės
 ieško pakampio saugaus, prie širdies mirtinai įbaugintus
 motinos glaudžia vaikus, moteriškių riksmas ir dejonės
 skamba visais pašaliais... Tik mirties bičiuliai vis viena 210
 stveria ginklus į rankas, bet drąsos nebeteikia jiems ginklai.
 Vyrai grandinėj tirštoj tarsi bokštai aukštieji sustoja,
 priekiniai laiko aukštai ilgąsias ietis iškėlę –
 mirtį jie regi čia pat, paskutinės juos pastangos telkia.
 Vandeniu lieja kiti sumaišty liepsnojančius stogus, 215
 kol suturėta visų pabūklų savivalė leidžia,
 medžiais užverčia plyšius ir rąstais iš naujo atstato
 sienas, ir vargas žmonių pavidalą naują įgauna.
 Žengia pirmyn pėstija lietuvių, nutrauktą puolimą
 tęsia kaip vienas visi ir panašūs į audrą atūžia, 220
 kopėčias stato ir jom's į aukštuosius ropščiasi bokštus,
 tenka vieniems ir kitiems daugybė žaizdų, bet lietuviai
 veržias užimti vis vien aukštąsias sienas ir bokštus.
- Narsūs maskviškiai luitus ir apdegusius ąžuolus versti
 pradeda gausiai žemyn, iš aukštai po ranka pasidėtus 225
 akmenis svaiddo į juos, gedulingas trimitas į mūši

108 Nuo pat Antikos pernelyg ilgai užtrukusio karo pavyzdys buvo trečiasis Mesėnės karas (464–458 ar 455 pr. Kr.). Spartiečių anksčiau nukariautos Mesėnės gyventojai sukilę dešimt metų sėkmingai kariavo su Sparta ir jos gausiais sąjungininkais. Spartiečiams taip ir nepavyko pasiekti pergalės prieš heilotus (taip buvo vadinami pusiau vergais paversti mesėniečiai), tad jie turėjo leisti mesėniečiams pasitraukti į naują tėvynę – Naupakto miestą ir jo apylinkes Vidurio Graikijoje.

109 Kabutėmis čia išskirta Radvilos Rudojo tiesioginė kalba.

šaukia ir pritaria jiems pėstijos tratantys būgnai.
Kursto šlovė ir protus, ir širdis, ir kyla kautynės:
priešų krūtinėse vis pasiutimas smarkiau kunkuliuoja,
braška nuo smūgių šalmai, pramaišiui toj pat vietoj lavonai
virsta, ir būtum patsai, skaitytojai, matęs, kaip žemę
kraujus užtvindė plačiai ir negyvelių stirtos užklojo...

230

ŠALTINIAI

- Aristotelis, „Poetika“, vertė Marcelinas Ročka, in: *Graikų literatūros chrestomatija*, sudarė ir komentarus parašė Dalia Dilytė, parengė Irena Štikonaitė, Vilnius: Mintis, 2008.
- Gradauskas Pranciškus, *Žygis prieš Maskvą*, vertė Ieva Skaržinskaitė (bakalauro darbas, VU Filologijos fakulteto Klasikinės filologijos katedra, vadovė Eugenija Ulčinaitytė), Vilnius, 1995 [mašinarštis].
- Gradowski Franciszek, *Hodoeporicon Moschicum = Wyprawa moskiewska*, wydał Bartłomiej Czarski, przełożyli B. Czarzski i Ariadna Masłowska-Nowak, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2011.
- Pielgrzymowski Eliazs, *Apostrofa panegiryczna*, opracował i przełożył B. Awianowicz, (ser. *Biblioteka dawnej literatury popularnej i okolicznościowej*, t. 10), Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2012.
- [Pilgrimovius Helias], *Panegyrica apostrophe Heliae Pilgrimovii, S. R. M. secretarii*, Cracoviae: Typis Andreae Petricovii, MDLXXXIII [1583].
- Radvanas Jonas, *Radviliada*, parengė, iš lotynų k. vertė Sigitas Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997.
- [Rimša Andriejus], „Paskatinimas išgarsinti riteriškų žmonių šlovę“, vertė Eugenija Ulčinaitytė, in: *Dainos pasauliui, saulei ir sau: Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija*, sudarė Eugenija Ulčinaitytė, vertė Aleksandra Bendoriūtė ir kt., Vilnius: Vaga, 1993.
- [Rymsza Andrzej], *Δεκετηρος ακροαμα, to iest, Dziesięcioroczna powieść wojennych spraw oświeconego księżęcia y pana, pana Krzysztofa Radziwiła, księżęcia na Bierżach y z Dubinek, pana Trockiego, podkanclerzego Wielkiego Księstwa Litewskiego y hetmana polnego [...], kthora się poczyną od roku po narodzeniu Pana Chrystusowym 1572 aż do roku który pisano 1582, przez sługę Jego X. Mci Andrzeja Rymszę prawdziwie napisana y jego własnym nakładem wydrukowana w Wilnie przez Daniela Łenczyckiego roku od narodzenia Syna Bożego 1585*.
- [Rymsza Andrzej], „Dziesięcioroczna powieść wojennych spraw...“, in: *Miscellanea Staropolskie* (ser. *Archivum Literackie*, t. 16), Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1972.
- Рымша Андрэй, „Δεκετηρος ακροαμα, або Дзесяцігадовая аповесць пра ваенныя справы пана Крыштафа Радзівіла“, пераклад з польскай А. Бразгунова, in: *Літаратура XI–XVI стагоддзяў*, сер. *Залатая калекцыя беларускай літаратуры*, т. 1, навуковы рэдактар В. А. Чамярыцкі, Мінск: Мастацкая літаратура, 2011.
- [Strykowski Maciej], *Ktora przedtym nigdy światła ne widziała, Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiey Rusi [...], przez Macieia Osostewiciusa Strikowskiego dostatecznie napisana [...] y na pierwsze światło [...] własnym [...] nakładem nowo wydźwigniona [...]*. Drukowano w Krolewcu u Gerzego Osterbergera M D LXXXII [1582].

LITERATŪRA

- Antanavičius Darius, „Naujas Elijaus Pielgrzymowskio knygelės *Panegyrica apostrophe* leidimas [recenzija], in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 34, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Antanavičius Darius, „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 3, sudarė Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.
- Antanavičius Darius, „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 4, sudarė Artūras Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012.
- Awianowicz Bartosz, „Wstęp“, in: Eliaż Pielgrzymowski, *Apostrofa panegiryczna*, opracował i przełożył B. Awianowicz, (ser. *Biblioteka dawnej literatury popularnej i okolicznościowej*, t. 10), Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2012.
- Banasiowa Teresa, *Tren polityczny i funeralny w poezji polskiej lat 1580–1630*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1997.
- [Czarski Bartłomiej], „Wprowadzenie do lektury“, „Objaśnienia“, in: Franciszek Gradowski, *Hodoeporicon Moschicum = Wyprawa moskiewska*, wyd. B. Czarski, przełożyli B. Czarski i Ariadna Maślowska-Nowak, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2011.
- Dziechcińska Hanna, „Panegiryk“, in: *Słownik literatury staropolskiej: średniowiecze–renesans–barok*, pod redakcją T. Michałowskiej, wydanie 2 poprawione i uzupełnione, Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1998.
- Jonas Vislicietis, *Prūsų karas*, parengė ir išvertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 1997.
- Karvelis Deimantas, Ragauskienė Raimonda, *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
- Koženiauskienė Regina, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990.
- Krzywy Roman, „*A ja arma virumque zacczynam canere....* Uwagi o kształcie literackim poematu „Deketeros akroama“ Andrzeja Rymczy“, in: *Wschodni rocznik humanistyczny*, t. 4, 2007.
- Kuolys Darius, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: (renesansas ir barokas)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.
- Lukšaitė Ingė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Michałowska Teresa, „Epika“, in: *Słownik literatury staropolskiej: średniowiecze–renesans–barok*, pod redakcją T. Michałowskiej, wydanie 2 poprawione i uzupełnione, Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1998.
- Narbutas Sigitas, „Jonas Radvanas“, in: *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė S. Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Narbutas Sigitas, „Lietuvos didybės dainius“, in: Jonas Radvanas, *Radviliada*, parengė, iš lotynų k. vertė S. Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997.

- Narbutas Sigitas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, (ser. *Lietuvių literatūros istorijos sąsiuviniai*), Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Narbutas Sigitas, „Radvanas anuo metu ir dabar“, in: Jonas Radvanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė, iš lotynų k. vertė S. Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Narbutas Sigitas, *Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje“*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Nekraševič-Karotkaja Žanna, „Latin Epic Poetry and its Evolution as a Factor of Cultural Identity in Central and Eastern Europe in the Sixteenth and Seventeenth Centuries“, in: *Latinitas in the Polish Crown and the Grand Duchy of Lithuania. Its Impact on the Development of Identities*, ed. by Giovanna Siedina, Firenze: Firenze University Press, 2014.
- Некрасевич-Короткая Жанна, „«Панегирик на взятие Полоцка» (1580) Базиля Гиацинта и проблемы литературной специфики панегирика как жанра древней литературы“, in: *Studia Linguistica*, 2014, nr. 8.
- Nowak-Dłużewski Juliusz, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Pierwsi królowie elekcyjni*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1969.
- Patiejūnienė Eglė, „XVI a. Lietuvos herojinės poemos ir Andriaus Rimšos „Dešimtmetis pasakojimas“: paminklai didvyriams ir bičiuliškas bendražygio portretas“, in: *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.
- XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Ragauskienė Raimonda, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2002.
- Ročka Marcelinas, *Mykolas Lietuvis*: [Monografija], specialusis redaktorius Sigitas Narbutas, Vilnius: Mokslas, 1988.
- Ročka Marcelinas, „Vaclovas Jonas Agripa – kultūros veikėjas ir literatas“, in: Marcelinas Ročka, *Rinktiniai raštai*, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 11), sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Rzepka Wojciech Ryszard, Sajkowski Alojzy, „Andrzeja Rymszy „Dziesięćroczna powieść wojennych spraw...“ (1585)“, in: *Miscellanea Staropolskie*, (ser. *Archivum Literackie*, t. 16), Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1972.
- Sokolski Jacek, „Hodoeporikon“, in: *Słownik literatury staropolskiej: średniowiecze–renesans–barok*, pod redakcją Teresy Michałowskiej, wydanie 2 poprawione i uzupełnione, Wrocław i in.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1998.
- Ulčinaite Eugenija, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
- Vaškelenė Asta, *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra: genologiniai aspektai* (Daktaro disertacija), Vilnius, 2012.
- Zaborskaitė Vanda, „Renesanso kultūros apraiškos M. Strijkovskio „Kronikoje““, in: *LTSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2(19), 1965.
- Ziomek Jerzy, *Literatura Odrodzenia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.

Eglė **Patiejūnienė**. Kristupo Radvilos Perkūno žygis į Maskvą ir trys jo literatūriniai atspindžiai : mokomoji priemonė / Lietuvos edukologijos universitetas. Lituanistikos fakultetas. Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedra. Elektroninis leidinys. – Vilnius : Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2015. – 59 p.

ISBN 978-9955-20-992-8

Mokomoji priemonė „Kristupo Radvilos Perkūno žygis į Maskvą ir trys jo literatūriniai atspindžiai“ parašyta, siekiant nauja medžiaga praturtinti Jono Radvano „Radviliados“ kontekstą, taip pat pateikti studentams lituanistams papildomų žinių apie literatūrą, kurtą LDK tuoj po Livonijos karo pabaigos. Leidinyje plačiau pristatomi trys to laikotarpio kūriniai: Elijo Pilgrimovijaus „Panegirinis kreipimasis“, Pranciškaus Gradausko „Žygis prieš Maskvą“ ir Andriejaus Rimšos „Dešimtmėtis pasakojimas“, aptariamoms jų atsiradimo aplinkybės. Pateikiama daug iki šiol nepublikuotų ištraukų vertimų. Priemonė ypač pravers studentams, rašantiems kursinius, bakalauro ir magistro darbus iš LDK Renesanso literatūros.

Redagavo *autorė*

Maketavo *Donaldas Petrauskas*

SL 605. Užsak. Nr. 015-032

Išleido Lietuvos edukologijos universiteto leidykla

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt